

Påskön

Myten om Rapa Nui

Författare : Ivan Dahlstrand

Handledare: Mats André

VT – 2009

Magisteruppsats

GÖTEBORGS UNIVERSITET

Institutionen för litteratur, idéhistoria och religion

Innehåll

Abstract

Kapitel 1. Inledning

Orientering.....	2
Frågeställning och metod.....	3
Forskningsläge.....	4
Källor.....	5
Disposition.....	7

Kapitel 2. Mytbilden.....	8
---------------------------	---

Kapitel 3. Avskogning.....	11
----------------------------	----

Kapitel 4. Europeisk horisont.....	17
------------------------------------	----

Kapitel 5. Sammanbrott.....	31
-----------------------------	----

Kapitel 6. Sammanfattande slutsats.....	38
---	----

Källor

Litteratur.....	44
Bilder.....	48

1. Inledning

Orientering

Rapa Nui är en liten vulkaniskt formad ö i Polynesiens sydöstra hörn, 1760 km väster om Pitcairn, som är närmaste bebodda ö och 3600 km öster om Sydamerikas chilenska kust.¹ Under spanskt namn, Isla de Pascua, tillhör ön nationalstaten Chiles territorium. Rapa Nui är öns polynesiska namn.² Både ursprungsbefolkningen och deras traditionella språk kallas rapanui, men spanskan är i dag både det officiella och det allmänt talade språket. De ungefär 3800 invånarna, med blandat polynesiskt eller chilenskt ursprung, är koncentrerade till samhället Hanga Roa.

Arkeologisk forskning har visat att Rapa Nui koloniserades av polynesiska sjöfarare någon gång under det nionde århundradet efter vår tidräknings början och därefter varit isolerad från omvärlden, (forskningen lutar åt en relativ isolering i både tid och rum), fram till de europeiska upptäcktsresorna i Stilla havet under 1700-talet.³ Den långa isoleringen var tillsammans med den speciella miljösituationen grundläggande faktorer i utvecklingen av öns unika variant av polynesisk kultur. Några av rapanuis mest uppmärksammade kulturella yttringar är fågelmannakulten *tangata manu*, det hieroglyfiska skriftspråket *rongo rongo* och de stora stenskulpturerna *moai*.⁴ Men det finns många andra specifika uttryck, som till exempel skulpturerna *Aku Aku*, snidade av träslaget *Sopora Toromiro*.⁵

Samtliga de fyra första europeiska stillahavsexpeditioner som under 1700-talet kastade ankar vid Rapa Nui har betydelse i min analys av mytbilden. Det Holländska Väst-Indiska kompaniets stillahavsexpedition, under ledning av Mynheer Jacob Roggeveen, ”upptäckte” Rapa Nui påskdagen den 5 april år 1722. Nästa besök var en spansk/peruansk annektering och militäruppvisning ledd av Don Filipe Gonzalez år 1770. Efter det kom James Cooks besök år 1774, under sin andra resa för Royal Society. Ludvig den XVI:s franska expedition, seglande under J.F.G. Comte de La Prouse befäl, gjorde som fjärde besökare ett kort uppehåll vid Rapa Nui år 1786.

Under 1800-talet härjades Rapa Nui både av valfångare som kom för att tillfredsställa sina sexuella begär och av slavhandlare som jagade människor för att tillfredsställa sin girighet. Under hela seklet grasserade könssjukdomar som gav sterilitet eller virusepidemier som öborna saknade resistens mot och raderade i det närmaste ut hela befolkningen. År 1877 hade Rapa Nuis population,

¹ Martinsson-Wallin, H, *Ahu – the ceremonial stone structures of Easter Island*, 1994, s 20-21. Rapa Nui har formen av en triangel med sidorna 16 x 23 x 17 km och exakt position är 27, 09, 30 grader syd och 109,26,14 grader väst.

² Fischer, R, S, *Island at the End of the World*, 2005, s. 91. Rapa Nui betyder ”det stora rapa” eller ”rapa längre bort” och hänvisar på lägesförhållandet till australön Rapa Iti i Franska Polynisien, 2432 km längre västerut. Namnet antogs i samband med flyktingsituationen under 1870-talet. På rapanui skrivs öns namn Te Pito ó te Henua.

³ Wallin, P/Martinsson-Wallin, H, ”Så befolkades stillahavsöarna”, *Populär Arkeologi*, 2008, nr.1, sid. 22. Genom DNA-studier som visar på släktskapsförhållanden och kol-14 analyser som anger tidsaspekter för biologiska lämningar har arkeologin angivit en stark tveksamhet i bilden av total isolering, speciellt under de första århundradena efter koloniseringen.

⁴ Métraux, A, *Ethnology of Easter Island*, 1940, s 331, 392, 293-298.

⁵ Kjellgren, E, Van Tilburg, J A, Kaeppler, A L, *Splendid Isolation, Art of Easter Island*, 2002, s 48-54. Trädarten *Sopora Toromiro* är i Göteborg känd genom det så kallade Påskoträdet på Botaniska trädgården.

på bara några årtionden, reducerats med ungefär 95 % till endast 111 invånare.⁶ Under tiden sjukdomarna bröt ner den sociala samhällsstrukturen drev katolska missionärer igenom en mytologisk (religiös) indoktrinering som bidrog till att fundamental kunskap om rapanuis traditionella kultur gick förlorad.⁷ Bland annat försvann *moais* betydelse, insikten i *tangata manus* myter och tolkningen av *rongo rongo* in i historiens skuggvärld.⁸

Under 1800-talets senare del och under 1900-talet första halva exploateras öns natur genom storskalig fåruppfödning.⁹ Av sten från de forna kultplatserna byggdes inhägnader åt fåren som betade öns vulkanslutningar rena från både unika och markbevarande växtarter.¹⁰ I dag finns inga får kvar på Rapa Nui och sen 1995 är kulturminnena deklarerade som världskulturarv under UNESCO:s beskydd. Kvar har lämnats åt arkeologisk forskning att försöka återskapa historisk kunskap genom tolkning av de lämningar som fortfarande vittnar om öns speciella kultur.

Rapa Nuis geografiska isolering med sina specifika artefakter och till skillnad från andra polynesiska öars karga natur, har i kombination med den utsuddade historiebilden lämnat plats åt en mytbild kretsande kring gåtor och påståenden om hur öns stora stensulpturer tillverkats och transporteras, stensulptörernas ursprung, samhällets kulturella och mänskliga kollaps och om orsaken bakom Rapa Nuis trädlösa landskap.¹¹ Jag kallar denna över tid och i olika sammanhang något varierande mytbild för påskömyten.

Frågeställning, metod och perspektiv

Uppsatsen är en analys av Rapa Nuis allmänt vedertagna historiebild, det jag kallar påskömyten, så som den är återgiven i en samtida miljöhistorisk diskurs och reproducerad bland annat genom kurslitteratur på Göteborgs universitet. Min tes är att påskömyten vilar på så tveksam vetenskaplig grund att den bör betraktas och behandlas som en mytbild utan någon hänvisning åt objektivitet eller sanning.¹²

Jag prövar min tes utifrån två parallella analyser. Den första handlar om att undersöka mytbildens sakliga trovärdighet, dels av påståenden som handlar om avskogningen och dess konsekvenser, dels av påståenden angående vad de första européerna som kom till Rapa Nui har dokumenterat. Mytbildens påståenden om avskogningens orsak och kausala samband ställer jag i relation till en

⁶ Métraux, s 23. Föreuropeisk population är omtvistad, med hamnar i de flesta beräkningar mellan 7500 och 15 000. se kap 5. Siffran 111 invånare, kommer från etnologen/antropologen Alphonse Pinart, april 1877.

⁷ Heyerdahl, T, *Påskön en gåta som fått svar*, 1989, s 70, Missionärerna genomför en del uppteckningar från legender, men tolkningarna av dessa är starkt färgade av deras missionerande syfte. Man förmår även öborna att förstöra, bränna, sina sk. avgudabilder.

⁸ Kvar finns en spillra av artefakter och myter samt en mängd mer eller mindre välgrundad spekulation.

⁹ Danielsson, B, *Bengt Danielsson i Söderhavet*, 1986, s 207. Han anger siffran 70 000 men enligt uppgift från en lokal guide (till författaren 2007) var det verkliga antalet får närmare 300 000. Det sista toromiroträdet räddas 1957 till återplantering på Göteborgs botaniska trädgård.

¹⁰ Mieth, A och Bork, H-R, *Easter Island – Rapa Nui, Scientific Pathways to Secrets of the Past*, 2004, s 91.

¹¹ Se boks titlar som t.ex. Routledge: *The Mystery of Easter Island*, 1919, Heyerdahl: *Påskön, en gåta som fått svar*, 1989, Flenely/Bahn, *The enigmas of Easter Island*, 2002, Orleac, *Easter Island, Mystery of the Stone Giants*, 1988.

¹² Denna allmänt vedertagna historiebild, vilken presenteras närmare i kapitel 2, kallar jag i enlighet med min tes och sammanhanget i uppsatsen alternativt för påskömyten, mytbilden eller ibland bara myten.

aktuell diskussion mellan forskare som arbetar med Rapa Nuis arkeologi och avskogningsproblematik. Påskömytens påståenden om förhållandena på Rapa Nui vid tidpunkten för de första européernas ankomst till ön verifieras i mytbilden genom hänvisningar till holländarna, framförallt Roggeveen, som ögonvittnen. Jag jämför vad mytbilden påstår holländarna sett med vad källtexterna säger, i första hand gäller det Roggeveens officiella logg. Parallellt med denna faktabaserade analys belyser jag mytbildens bakgrund från europeiska myters föreställningar, genom framväxtens kontext till etableringen i en vetenskaplig diskurs. Avsikten är att tydliggöra divergensen mellan påskömytens historiebild och den reellt existerande Rapa Nuis historiebild.

Anslaget i uppsatsen har en ideologikritisk prägel, men något klart eller entydigt teoretiskt perspektiv har jag inte utgått ifrån. Ambitionen har varit att göra en objektiv analys förankrad i relevant, aktuellt och vetenskapligt prövad material. Jag behandlar upptäcktsresornas källtexter och översättningar, liksom senare forskningsartiklar, kritiskt och förankrar dem i en tidsbunden kontext så långt utrymmet tillåter.

Forskningsläge

Genom den arkeologisk forskningens utveckling på Rapa Nui sker en ständig omprövning av kunskapen om öns förhistoriska kolonisering, ekonomiska försörjning (odling, fiske etc.), omvärldskontakter (isolering) och population. Den botaniska historiebilden problematiseras genom systematisk paleontologisk (pollen) analys, undersökningar av allt mer omfattande analysmaterial (t.ex. kol) och diskussioner utifrån detta kring sambandet mellan avskogningen, mänsklig aktivitet och klimatets förändringar.

Samtidigt växer den etnografisk-etnologisk kunskapen genom att ön betraktas utifrån en bred polynesisk/oceanisk kontext. Inte minst har legender och artefakter, t.ex. petroglyphs, placerats och analyserats i ett större Polynesiskt sammanhang.¹³ Bland annat har det inneburit att berättelser som tidigare knutits till påskömytens narration visar sig ha förankringar i en polynesisk kultur som sträcker sig betydligt längre än mänsklighetens på Rapa Nui. Legendernas struktur och narration granskas även i förhållande till den europeiska kolonialismens samhälleliga avtryck under 17- och 1800-talet.¹⁴ Historiska studier av den europeiska kolonialismens inverkan på både natur och kultur i Stilla havet har betraktat ur nya postkoloniala perspektiv skapat underlag för en samlad kritik av påskömyten.¹⁵ Mytbilden har på olika forskningsområden länge varit kritiserad för brister i faktaunderlag, bland annat gäller det hur traditionella legender tecknats ner samt hur myten använts för att legitimera personliga teorier och hypoteser inom skilda frågeställningar.¹⁶ Den senare forskning, angående bland annat avskogningens orsaker, som debatteras i Rapa Nui Journal och under konferenser arrangerade av Easter Island Foundation, kommer i ljuset av ett postkolonialt

¹³ Jag använder det engelska ordet petroglyphs i brist på något jämförbart svenskt, hållristningar ligger närmast men är mer specifikt. På Rapa Nui finns över 4000 petroglyphs och klippmålningar.

¹⁴ Paisier, B, *From genocide to ecocide: the rape of Rapa Nui*, 2007, s 31. Här visar Paisier på ett kritiskt perspektiv.

¹⁵ Haun, B, *Inventing "Easter Island"*, 2008, är ett exempel på en kritik baserad på postkolonial teori.

¹⁶ Redan forskare under första halvan av 1900-talet, t.ex. Routledge, *The Mystery of Easter Island*, (1919), Metraux *Ethnolgy of Easter Island*, (1937) poängterar tveksamheter i förhållande till de egna resultaten.

perspektiv att innebära den kritiska röstens genomslag.¹⁷ Jag tror tidsandan, med debatten om återlämnande av stulet arkeologiskt eller etnologiskt material och omprövningen av politiska doktriner till förmån åt ursprungsfolk, talar i en sådan riktning.¹⁸

Min ambition är medverka till en klarare bild av det historiska skeendet på Rapa Nui. Genom att belysa hur påskömyten genom en separation mellan rapanui och moais skapare (av ras eller kulturell status), vill jag visa hur myten bidragit till en mänsklig värdering som underbyggt en faktisk exploatering av både människor och natur. Här vill jag infoga att samtliga texter som kritiseras i uppsatsen, (Sörlin/Öckermans, Jagers, Pontings eller Diamonds) nämner tragedin under 1800-talet. Problemet är att de lyfter fram en mytbild vilken inkluderar en kulturell separation (före och efter ett inbördeskrig) oberoende av europeiskt inflytande. Detta förringar 1700- och 1800-talets koloniala övergrepp och tragedi i förhållande till en tidigare självförvållad ekologisk katastrof, (kollapsen var redan ett faktum, man hade själva sågat av den gren man satt på, etc.).

Källor

De viktigaste historiska källtexterna är Corneys översättningar av Behrens och Roggeveens texter från den holländska expeditionen (1722), från tyska och holländska till engelska, samt hans översättningar av de spansk/peruanska expeditionens (1770) texter (i första hand Agueras och Hervés rapporter) från spanska till engelska.¹⁹ Dessa översättningar, med kontextuella kommentarer, har jag tagit del av genom Corneys *The Voyage of Captain Don Felipe Gonzalez to Easter Island* (1908) samt delvis genom Easter Islands utgivning *Easter Island: The First Three Expeditions* (2004) sammanställd av E. Ruiz och T. Eyzaguirre.²⁰ Jag har också kontrollerat Corneys tolkningar av Roggeveens dokument genom Sharps senare översättning i *The Journal of Jacob Roggeveen*, (1970).²¹ James Cooks redogörelse och spekulationer under resan till Rapa Nui, *The Voyage of the Resolution and Adventure 1772-1775*, band II, har jag i första hand tagit del av genom J. C. Beagleholes sammanställning *The journals of Captain James Cook* (1961).²² Genom Dunmores, *The Journal of Jean-Francois de Galaup de la Pérouse 1785-1788*, (1994), har jag i engelsk översättning, från franska, läst Pérouse beskrivning av vistelsen på ön år 1786.²³

En forskningsavhandling som varit mig till stor hjälp är Hauns *Inventing Easter Island* (2008). Där behandlas 1700-talets europeiska expeditioner till Rapa Nui genom ett postkolonialt perspektiv,

¹⁷ Rapa Nui Journal ges ut av Easter Island Foundation, som även arrangerar återkommande forskningssymposier kring den historiska forskningen på Rapa Nui, senst i Visby 2007.

¹⁸ Debatten angående återlämnandet av bortförda museematerial gäller såväl parthenonfriserna på British museum som människoben från etnografiska museet i Stockholm. Minoritetsfolkens rättigheter angående språk, land eller politiskt inflytande diskuteras genom olika konventioner som påverkar nationell maktutövning. Offentligt uttalade ursäkter av historiska oförätter, som i till exempel Australien, förändrar perspektiven.

¹⁹ Corney, B G, *The Voyage of Captain Don Felipe Gonzalez*, 1908.

²⁰ Ruiz, E / Eyzaguirre, T, *Easter Island: the first three expeditions 1722-1774*, 2006.

²¹ Sharp, A, *The Journal of Jacob Roggeveen*, 1970.

²² Beaglehole, J C, *The Journals of Captain Cook on his Voyages of Discovery*, 1961.

Cook, J, *The Voyage of the Resolution and Adventure 1772-1775*, band II, 1775.

²³ Dunmore, J, *The Journal of Jean-Francois de Galaup de la Pérouse 1785-1788*, 1994.

både i analysen av resornas ekonomiska - politiska syften och i hur dokumentation speglar en europeisk och imperialistisk kultur.²⁴ Genom bokens appendix A har jag dessutom haft tillgång till de anonyma sjömännens berättelser (T.D.H.) från den holländska expeditionen (1722) i A. Dalrymples engelska översättning från år 1770.

För att förstå den politiska situationen på Rapa Nui under 1800-talet har Fischers *Island at the End of the World* (2005) varit min viktigaste källa.²⁵ Bokens historiska detaljrikedom och objektiva hållning har avgjort många tveksamheter inför varierande uppgifter till det komplicerade skeendet. Fischer är språkforskare och har under många år arbetat med Rapa Nuis kultur och språkfrågor.

När det gäller aktuellt forskningsläge och diskussion kring avskogningens orsaker och följder har en viktig källa varit Mieth/Borks *Easter Island – Rapa Nui, Scientific Pathways to Secrets of the Past* (2005).²⁶ Mieths forskning handlar om relationen mellan miljöförändringar och teknologisk utveckling, i det här fallet landskapets och kulturens utveckling på Rapa Nui. Bork är professor i ekosystemanalys och forskar på effekter för markanvändning under extrema vädersituationer. Inför avskogningens problemställning har även forskningsartiklar som Orleacs *The Woody Vegetation of Easter Island Between the Early 14:th and the Mid-17:th Centuries AD* (2000) med flera i Rapa Nui Journal och Easter Island Foundations publikationer varit av grundläggande värde.²⁷ Flenelys och Bahns *The Enigmas of Easter Island* (2002) skall också nämnas i det här sammanhanget som en källa till både forskning och historik.²⁸ Sist, men inte minst, vill jag framhålla Van Tilburgs *Easter Island, archaeology, ecology and culture* (1994) som ett rikt, inträngande och på samma gång överskådligt verk om Rapa Nuis historia och den arkeologiska forskningen på Rapa Nui.²⁹

Som representanter för påskömyten granskar jag i första hand Sörlins/Öckermans inledning till kapitlet ”Öar” i boken *Jorden en ö, en global miljöhistoria* (1998), Jagers inledning till *Hållbar utveckling som politik* (2004) samt Pontings kapitel ”The lessons of Easter Island” i *A Green History of the World* (1991).³⁰ Dessa tre texter är samtidigt representativa för påskömyten och kurslitteratur på Göteborgs universitet. Sörlin/Öckermans text tecknar en kortfattad och tydlig mytbild som fått en stor spridning både inom och utanför de svenska universiteten. Sörlins etablering inom idéhistorisk och miljöhistorisk forskning motiverar mitt val av denna text. Statsvetaren Jagers inledning med ”exemplet Påskön” har ett lika kortfattat anslag. De två texterna skiljer sig åt genom inslaget om kannibalism, vilket tillsammans med texternas sammantagna spridning och etablering inom de svenska universitetens historiska diskurs, motiverar en granskning av båda. Tillsammans med miljöforskaren L. J. Lundqvist återgav Jagers mytbilden i GP-artikeln

²⁴ Haun, *Inventin "Easter Island"*, 2008, se bland annat inlednings kapitlets förklaring av teoretiska utgångspunkter.

²⁵ Fischer, S R, *Island at the End of the World, the Turbelent History of Easter Island*, 2005.

²⁶ Mieth, A / Bork, H-R, *Easter Island – Rapa Nui, Scientific Pathways to Secrets of the Past*, 2004.

²⁷ Orleac, C, ”The Woody Vegetation of Easter Island Between the Early 14- and the Mid- 17 Centuries AD”, *Easter Island Archaeology, rasearch on Rapanui Culture*, red. Stevenson/William, 2000.

²⁸ Flenely, J / Bahn, P, *The Enigmas of Easter Island*, 2003.

²⁹ Van Tilburg, J A, *Easter Island, archaeology, ecology and culture*, 1994.

³⁰ Sörlin, S, Öckerman, A, *Jorden en ö, en global miljöhistoria*, 1998.

Jagers, S, *Hållbar utveckling som politik*, 2005.

Ponting, C, *A Green History of the World, The Environment and the Collapse of great Civilizations*, 1991.

”Ett budskap att begrunda” inför påskhögtiden 2004.³¹ Clive Ponting, har med texten ”The lessons of Easter Island” ursprungligen gestaltat den variant av påskömyten som återges genom både Sörlin/Öckerman och Jagers böcker. Pontings text är alltså historisk relevant att ta med inför kritiken av den aktuella, miljöhistoriskt och ekologiskt fokuserade påskömyten.

Att jag väljer bort en tydligare granskning av de senare årens mest spridda och refererade miljöhistoriska litteratur, som inkluderar påskömyten, Diamonds *Collapse: How Societies Choose to Fail or Survive*, (2005), beror det dels på att även denna till stor del upprepar sig snarlikt utifrån Pontings text, dels på att Paisier i, *From genocide to ecocide: the rape of Rapa Nui*, (2007), genomlysande kritiserat Diamonds text.³² Paisiers text fungerar därför bättre som källmaterial i min analys, än vad Diamond som en i raden av mytens återgivare gör.³³ Men jag återkommer till Diamond, då det är relevant, vid ett par tillfällen.

Disposition

I uppsatsens andra kapitel beskriver jag huvuddragen i påskömyten, med betoning på den variant som framställs genom samtida ekologisk och politisk diskurs. Begreppet ”myt” i den här uppsatsen ska inte förväxlas med ”myt” i religiös eller filosofisk mening. Anledningen till att jag använder ”myt” i stället för skröna, berättelse eller liknande är ett försök att poängtera hur jag uppfattar anspråket och kontexten för användningen. Påskömyten framförs ur detta perspektiv inte som en berättelse för berättelsens egen skull, utan används för att hävda objektiviteten i ett konkret resonemang om samtidens miljöpolitik.³⁴ Påskömyten hävdar, som jag ser det, ett mytologiskt anspråk genom att blotta en tidlös svaghet i människans väsen (att anfäktas av hybris) och i klassisk mening skilja ordning från kaos.³⁵ Påskömyten har ett samtidigt drag av att vara både förklarande och problemformulerande, genom att ange kausala sammanhang där människans handlande och konflikter står i centrum för tidens skeenden.³⁶ Även om påskömyten inte berättar om någon värld hinsides denna eller blickar ut i en värld vi saknar ord för kan man inte förenkla den till definitionen av ”en spridd missuppfattning” eftersom den har en stark social betydelse, både inför rapanuis och europeiska självbilder. ”En myt är en socialt verksam traditionell berättelse”.³⁷

Det tredje kapitlet är ett resonemang kring avskogningens orsaker, förlopp och konsekvenser. Tre texter med olika perspektiv på mänsklig aktivitet eller klimatförändringar som avgörande faktor bakom avskogningen ställs mot varandra och i förhållande till mytbildens påståenden. Jag försöker här också belysa skillnaden mellan mytbildens och den samtida forskningens uppfattningar kring

³¹ Jagers, Lundqvist, *Göteborgs Posten*, 2004-04-08. Detta är ett exempel på hur texterna även når ut ur universitetsvärlden och präglar en allmän uppfattning. Det finns liknande exempel från olika radiointervjuer.

³² Diamond, J, *Collapse, how societies choose to fail or succeed*, 2005.

³³ www.sacredsites.com/americas/chile/easter_island.html, 2008-02-07, Paisier, B, *From genocide to ecocide: the rape of Rapa Nui*, 2007.

³⁴ I Pontings, Jagers och Sörlin-Öckermans böcker utgör påskömyten ett inledande kapitlet, som ett tydligt exempel med en genomgående allegorisk poäng inför volymernas diskussion.

³⁵ Ordningen representerad genom civilisation och kultur. Kaos genom naturen och ”barbaren”.

³⁶ Armstrong, K, *Myternas historia*, 2005, s 7-17.

³⁷ Buxton, R., *Den Grekiska Mytologins värld*, 2004, s 18.

det samhälleliga och kulturella scenariot i avskogningens spår. Mytens katastrofscenariot ställs mot en utveckling där jordbruksteknologi och kultur anpassar sig efter de föränderliga villkoren.

Kapitel fyra handlar dels om att jämföra mytbildens påståenden om vad som mötte de första européer som steg i land på Rapa Nui med vad som beskrivs genom autentiska loggböcker och resejournaler. Dels om att sätta in upptäcktsresorna, och texterna producerade i samband med dessa, i ett kontextuellt sammanhang för att uppmärksamma påverkande ekonomiska och politiska krafter. Jag vill också belysa vilka föreställningar sjömännen bar med sig, och förväntades förmedla vid återkomsten, och hur det avspeglas i resedokumentet. Jag jämför texter och bilder, i den mån utrymme och tid är tillgängligt, för att undersöka hur de för vidare dessa föreställningar och förväntningar. Jag vill framförallt poängtera det intertextuella sambandet mellan de olika beskrivningarna av Rapa Nui, för att spegla dokumentationens roll i mytbildens gestaltning.

Det femte kapitlet är berättelsen om 1800-talets mänskliga tragedi på Rapa Nui. Jag försöker beskriva hur kunskapen av Rapa Nuis kulturarv försvunnit genom våld, exploatering och indoktrinering in i den historiska dimbank ur vilken 1900-talets mytbild stigit fram. Sjätte och sista kapitlet är en sammanfattande analys, som ska pröva tesen och besvara uppsatsens frågeställning.

2. Mytbilden.

Hybris har själv skapat tyrannen.
Snart dess högmod's väsen mätt sig ser på allt,
ting utan värde, ting som är till skada.
Kommer den så topparna när,
då störtar den sig ner, djupt i ödets avgrund,
där aldrig dess fot står fast.³⁸

Påskömyten berättar att Rapa Nuis ursprungliga bosättare, under överhövdingen Hotu Matua, levde i fred med varandra och i harmoni med naturen på ön. Men så uppstod en maktkamp mellan öns olika klaner, vilken yttrades i en tävlan om att resa den största antropomorfa stenskulpturen, moai, till klanhärskarens gudomliga anfäders ära. I arbetet med de 10-tals ton tunga skulpturerna och framförallt under transportererna av dessa högs öns alla träd ner. Eftersom all matproduktion gick till att försörja stenarbetarna uppstod konkurrens om öns begränsade resurser. Kalhuggningen orsakade jorderosion som förstörde odlingsmarkerna, varmed livsmedelsbristen förvärrades. Konkurrensen hårdnade och de tio klanerna bildade två federationer, Hotu-iti och Kotuu, som startade krig mot varandra. Våld och hungersnöd resulterade i politisk anarki och kannibalism. Öns storslagna kultur gick slutligen under i ett inbördeskrig, daterat till någon gång under 1600- eller 1700-talet. När européerna upptäckte Rapa Nui var ett svältande grottfolk allt som återstod av en

³⁸ Sofokles, ur "Kung Oidipus", *Bra Böckers Världshistoria*, 1983, s 186. Nemisiläran handlar om att gudarna straffar den som berusas av sin framgång eller makt och visar hybris genom att överskrida jordiska varelsers gränser.

tidigare blomstrande civilisation. Ungefär så ser den mytbilds grunddrag ut, vilken under två sekel reproducerats genom ett antal snarlika variationer.³⁹

Påskömytens konturer framträder redan under 1700-talet. Dels genom att Rapa Nuis subtropiska och trädfattiga natur ställs i kontrast till mer grönskande öar i tropiska delar av Polynesien. Dels genom att rapanui mänskligt och kulturellt separeras från de människor och den civilisation som antas skapat ahu och moai.⁴⁰ Mytbildens framträder mot bakgrund av europeisk mytologi, europeiska värderingar och under en tid präglad av kolonialistisk och imperialistisk politik.⁴¹

Under 1800-talet utspelas mytbildens praktik, genom ett både mänskligt och ekologiskt scenario. Mytbildens människosyn uttrycks genom en brutal exploatering som resulterar i att flertalet människor dör, kultur- och samhällsliv havererar.⁴² Katolska missionärer försökte under seklets sista årtionden rädda öborna från tillståndet i ”barbari” genom total indoktrinering. De betonade mytbildens moraliska aspekter, inte minst kannibalismen, för att vinna stöd för missionsverksamheten på ön.⁴³

I 2000-talets mytbild lever inslaget om kannibalism kvar. Jagers–Lundqvist påstår genom en artikel i Göteborgs-Posten 2004 att; ”Vid 1600-talets mitt var kollapsen total. Med resursbrist och svält började ett allas krig mot alla. Klanerna hemföll åt kannibalism och befolkningen minskade drastiskt.”⁴⁴ Diamond skriver att kannibalismen ”ökar explosivt” efter år 1650.⁴⁵ Till detta inslag i mytbilden ställer sig dock Sörlin-Öckerman kritiskt; ”det är en myt att folk från främmande kulturer skulle vara kannibaler eller primitiva vildar” skriver de.⁴⁶

Kring sekelskiftet 1900 började etnologer och arkeologer att återberätta legender nedtecknade under intervjuer med äldre rapanui.⁴⁷ Katherine Routledge vistades på Rapa Nui åren 1917-19, på uppdrag av den brittiska vetenskapsvärlden för att forska i rapanuis ursprung och öns mysterier, med rasfrågan i centrum.⁴⁸ Efter omfattande intervjuer och uppteckningar indelar hon legenderna i tre avsnitt. Det första handlar om hur öborna ursprungligen koloniserar Rapa Nui, det andra handlar om striden mellan kortöronen och långöronen och i det sista avsnittet berättas om kriget mellan Kotuu och Hotu Iti.⁴⁹ Routledge skriver i inledningen:

³⁹ Till exempel, Loti (1872), Heyerdahl (1989), Diamond (2005), www.livescience.com/history/easterisland (2009)

⁴⁰ Ahu är byggnader av sten, vilka innehöll gravkammare och tjänade som moais plattformar.

⁴¹ Påskömytens europeiska horisont behandlas i kapitel 4.

⁴² 1800-talets exploatering diskuteras i kapitel 5.

⁴³ Roussel, Hippolyte, ”Easter Island or Rapa Nui”, red. Altman, Ann, M, *Early Visitors to Easter Island 1864-1877*, 2004, s 50. Roussel var missionär på Rapa Nui 1866-1873 utsänd av The Sacred Hearts of Picpus, Paris.

⁴⁴ Jagers, S, Lundqvist, L, ”Ett budskap att begrunda”, *Göteborgs-Posten*, 2004-04-08. De upprepar Pontings påstående från 1991.

⁴⁵ Diamond, s 131.

⁴⁶ Sörlin/Öckerman, s 15.

⁴⁷ Thomson, W.J., *Te Pito Te Henua, or Easter Island*, 1891. Routledge, K, *The mystery of Easter Island*, 1919. Métraux, A, *Ethnology of Easter Island*, 1940. Se även Martinsson-Wallin, s 33.

⁴⁸ Heyerdahl, *Påskön, en gåta som fått svar*, 1989, s 136. ”Bakom företaget stod det brittiska amiralitetet, the Royal Society, the British Association, the Royal Geographical Society och den tidens brittiska experter på stillahavskulturer.” Bl.a. B.G.Corney.

⁴⁹ Routledge, K, *The Mystery of Easter Island*, 1919, s 277.

It need hardly be said that, like such legends, they can not be regarded as more than suggestive; when the mysteries have been solved, it will no doubt be easy to see where they have been founded on fact, and where error has crept in, and essential points distorted or forgotten; meanwhile, the clues they afford can only be partial.⁵⁰

Genom Thor Heyerdahl vävs 1700-talets spekulationer ihop med öns legender och egna teorier till den fängslande berättelse som gav påskömyten sitt populärvetenskapliga genomslag.⁵¹ Heyerdahl hävdade utifrån arkeologisk forskning och etnografiska teorier att moais skulptörer tillhört en högrest, ljushyad och skäggig ras (långöronen) som kommit seglande med vassbåtar från Sydamerika. Han påvisade likheter mellan artefakter på Rapa Nui och sydamerikanska preinkakulturer, speciellt från områden i Peru och kring Titicacasjön.⁵² Heyerdahls teorier om kulturspridning handlar om förflyttning över haven med hjälp av förhärskande vindar och havsströmmar. Genom olika flottexperiment (Kon-Tiki, Ra I och II samt Tigris) ville han praktiskt bevisa tesen om förhistoriska kontakter mellan Polynesien–Amerika och Amerika–medelhavsregionen. Ett av hans syften var att blottlägga genealogin mellan långöronen på Påskön och det gamla Babylonien eller Egypten.⁵³ Heyerdahl betonade frågor kring rapanuis ras och kulturella ursprung och hävdade att bakom moai-civilisationens undergång på Påskön låg en urartad ras- och klasskonflikt. Han påstår att de mörkhyade kortöronen, vilka senare invandrat från Polynesien, under hungersnöden och slitet med stenstoderna gjorde uppror mot härskarfolket.

”Även om kortöronen slutligen stod som segrare, erkände de att långöronen kommit först till ön och att de stått som arkitekter, konstnärer och konstruktörer bakom de stora byggnadsverken, medan kortöronen bara spelat rollen av trälände medhjälpare.”⁵⁴

Utifrån antagandet att rapanui, före européernas ankomst, saknat både metallredskap och kraftigt virke har frågan om moais tillverkning och transporter ända sen 1722 varit ett omdiskuterat ämne. Det florerar ett otal teorier och att man på något sätt använt stockar som hjälp tror de flesta forskare som ägnat problemet möda.⁵⁵ Utifrån koldatering och pollenanalyser är arkeologer och paleontologer överens om att det tidigare vuxit stora träd på ön.⁵⁶ Med denna diskussion i ryggsäcken riktar 2000-talets miljöhistoriker focus mot mytbildens ekologiskt-politiska perspektiv. Genom ”The Lessons of Easter Island” har Clive Ponting myntat ett kausalt miljöhistoriskt förlopp som slår fast tesen om människans avgörande betydelse i ett samtida ekologiskt undergångsscenario.

⁵⁰ Ibid, s 277.

⁵¹ Heyerdahl, *Aku-Aku*, 1957. Samt ett flertal titlar till *Påskön, en gåta som fått svar*, 1989. Heyerdahl var efter KonTiki-expeditionen 1947 världskänd både äventyrare och vetenskapsman.

⁵² Heyerdahl, 1989, s 127-131.

⁵³ Heyerdahl, T, *American Indians in the Pacific*, 1952, s 731,

⁵⁴ Heyerdahl, 1989, s 130.

⁵⁵ Museo, P Sebastian Englert, *Guide of the museum*, panel D. T.ex. Heyerdahl, Van Tilburg, Pavel, Mulloy.

⁵⁶ Martinsson-Wallin, s 21-24. Framförallt Chilepalm (*Jubaea chilensis*) men även Påsköträd (*Sophora Toromiro*) och Mullbärsträdet (*Broussonetia Papyrifera*). De två sista växer även i dag på ön, i en mycket blygsam skala. (*Sophora Toromiro* eller Påsköträdet, växer i botaniska trädgården, Göteborg).

Sörlin/Öckerman skriver: ”Påsköns öde visar att det inte bara är det moderna västerländska samhället som kan ge upphov till miljöförstöring. Kollapsen där var inte ett verk av naturen, utan av människor”.⁵⁷ Sverker Jagers menar att Påskön är ett skolexempel på det kollektiva handlandets problem och att miljöproblemen är politiska problem.⁵⁸ Påskömyten används här som metafor, där den isolerade ön i oceanens mitt liknas vid jorden som en isolerad ö i universums stora tomhet. Så som människorna på Påskön drabbades av hybris och fällde sina sista träd rusar nu den moderna människan mot sin egen undergång, drabbade av sin egen blinda hybris. Men, tillägger Diamond;

Of course, the metaphor is imperfect. Our situation today differs in important respect from that of Easter Islanders in the 17th century. Some of those differences increase the danger for us: for instance, if mere thousands of Easter Islanders with just stone tools and their own muscle power sufficed to destroy their environment and thereby destroy their society, how can billions of people with metal tools and machine power now fail to do worse?⁵⁹

(påskömyten)

3. Avskogningen.

Klanerna konkurrerade med varandra. Att odla sötpotatis tog nästan ingen tid i anspråk. [...] Men allra mest ägnade man sig åt att dyrka förfäder och klanhövdingar vid en slags stora kultplatser, kända under namnet *ahu*.⁶⁰ (påskömyten)

Med mat på borden för alla, vad konkurrerade människorna egentligen om? Man lät göra statyer för att tillfredsställa gudar, anfäder och allmänt vittflygande ambitioner.⁶¹ (påskömyten)

Det stora problemet var att transportera skulpturerna från stenbrottet till kultplatserna. De vägde tiotals ton vardera. Invånarna saknade dragdjur, men de hade som sagt gott om tid och ivriga hövdingar. Man fällde träd som man kunde baxa skulpturerna på. Kors och tvärs över ön byggdes sådana släpvägar. Tempot i den ceremoniella tävlingskampen mellan klanerna ökade snabbt och omkring 1600 fanns praktiskt taget inga träd kvar. Ursprungligen hade ön haft en tät vegetation med stora skogar.⁶² (påskömyten)

Enligt påskömyten skövlades skogen på grund av människans hybris, men avskogningens orsak och dess konsekvenser är omtvistade ämnen i forskningen kring Rapa Nuis miljöhistoria. Det är svårt att säkra belägg för olika påståenden eftersom analysmetoderna varierar och kan tolkas motstridigt

⁵⁷ Sörlin/Öckerman, s 13.

⁵⁸ Jagers, s 6.

⁵⁹ Diamond, s 119.

⁶⁰ Sörlin/Öckerman, s 11-12.

⁶¹ Jagers, s 5.

⁶² Sörlin /Öckerman, s 12. Angående deras begrepp ”stora skogar” vill jag för propotionernas skull påminna om att Rapa Nuis triangelformade yta har sidomåtten 23, 17 och 16 km.

beroende på hur klimat-, pollen- eller kolanalyser betonas inom geologi, botanik eller arkeologi. Mieth/Bork delar in tolkningarna av forskningen kring avskogningens orsaker i två läger. Ett där man förklarar avskogningen med i första hand klimatförändringar och det där man framhåller att människans felaktiga markutnyttjande förstört ekosystemet.⁶³

De forskare jag hänvisar till i uppsatsen är eniga om är att det funnits en skog dominerad av *Jubaea Chilensis* -palmer i större eller mindre omfattning när de första bosättarna anlände till Rapa Nui. Man är också överens om att odlingen under de första århundradena av mänsklig kolonisation skedde utan att skogen höggs ner, utan tvärtom utnyttjades som skugga och skydd för vinden. I den bördiga jord som fanns under palmträden odlades bland annat sockerrör, taro och sötpotatis. Undersökningar av palmernas rotsystem visar på en försiktig mekanisk påverkan genom att skogen utnyttjades enligt ett traditionellt lågintensivt polynesiskt skogsjordbruk.⁶⁴ Mieth/Bork menar att palmskogen, vilken de uppskattar till omkring 16 miljoner träd före avskogningens början, måste ha varit en enorm närings- och material-resurs som enligt polynesisk sed bör ha nyttjats genom både restriktioner och avsiktlig kultivering.⁶⁵

Genom pollenanalyser har John Flenley och Sarah King rekonstruerat en botanisk historia som sträcker sig 35 000 år tillbaka i tiden.⁶⁶ Utifrån denna analys tolkar Flenley/Bahn att avskogningen i huvudsak har mänskliga orsaker, genom att träd utnyttjades för kanottillverkning, husbyggnad, ved och moaitransporter men framför allt därför att man brände ner skogen i syfte att näringsberika marken och skapa större åkerarealer.⁶⁷ De hävdar dessutom att den polynesiska råttan spelat stor roll genom att gnaga sönder nötterna och försvårat palmträdens reproduktion.⁶⁸ Flenely/Bahn säger att avskogningen börjar omkring år 800, att skogen slutgiltigt försvunnit från flera områden under 1400-talet för att slutgiltigt avverkats runt år 1640 De lämnar ingen annan avgörande orsak än mänskliga krafter bakom skogens öde; ”Droughts may indeed have played a role - after all, they still occur here frequently – but the activities of the human settlers were clearly a persistent and major factor, together with the depredations of their rats.”⁶⁹ Flenely/Bahn driver den tes som ligger närmast mytbilden, men med den avgörande skillnaden att de inte tillskriver moai-transport någon avgörande roll. Genom dessa pollenanalyser föreställer sig vissa botaniker att landskapet när de första kolonisterna steg i land på Anakenas strand var täckt av palmträd och *Sophora* skog.⁷⁰ Medan andra reser invändningar och menar att pollenanalyserna bara ger platsbundna upplysningar koncentrerade till sumpmarkerna i vulkankratrarna Rano Kau och Rano Raraku, där provtagningar varit mest givande.

Enligt Catrihne Orleac visar Flenelys/Kings pollenstudier att olika perioder av dominerande klimat

⁶³ Mieth /Bork, s 73.

⁶⁴ Mieth/Bork, s 71.

⁶⁵ Ibid, s 73. En *Jubaea*-palm producerar ca: 100 kg nötter per år.

⁶⁶ Flenely/Bahn, s 161-167.

⁶⁷ Ibid, s 167, 198.

⁶⁸ Ibid, s 167,198.

⁶⁹ Ibid, s 167.

⁷⁰ Anakena är den strand där legenden talar om att Hotu Matua, Rapa Nuis första kung, *ariki mau*, steg i land. *Sophora* är en familj av buskträd, mest känd är *Sophora Toromir* som användes till skulpturalt snide.

avlöst varandra genom Rapa Nuis historia. Hon säger att torrt palmträds gynnande klimat för 26 000 år sedan avlöstes av en kyligare period till förmån för gräsväxter. För 12 000 år sedan återkom en varmare period med palm- och buskträd som varade till omkring år 800 e.kr.⁷¹ Hon tolkar pollenanalyserna parallellt med arkeologiskt material, framförallt kolanalyser från eldstäder och matlagningsgropar. Hennes undersökningar, av över 32 000 kolfragment ur tre skilda miljöer, visar på ett samtidigt byte av bränsle från ved- till gräsarter under senare halvan av 1600-talet.⁷² Resultatet stämmer överens med arkeologiska undersökningar som visar på förändrad både matlagningsteknik och arkitektur vid samma tidpunkt. Cathrine Orliac tolkar denna samtidiga förändringen på tre separata platser som resultat av en stor klimatförändring, ”perhaps a prolonged draught”.⁷³ Även Rosalin Hunter-Anderson menar att en klimatförändring varit den avgörande orsaken till avskogningen. Genom jämförande studier från andra håll i Polynesien drar hon slutsatsen att skogsskövling på grund av virke- och bränsleuttag är uteslutna i en traditionell och resursbevarande regional ekonomi. Hon hävdar bestämt att denna jord- och plantskyddande odlingskultur hade fortsatt om inte skogen förstörts genom en extrem klimatförändring.⁷⁴ Hunter-Andersons tolkning av Flenelys pollenanalyser visar att tillbakagången av skogen börjat redan innan de första bosättarna kom till Rapa Nui. Denna analys får stöd genom de senare årens spekulation kring en allt mer framflyttad tidpunkt för koloniseringen.⁷⁵ Hon menar också att den polynesiska råtten snarare hjälper grobarheten genom att gnaga hål i nötternas hårda skal.⁷⁶

Mieth-Bork kommer, efter jämförande studier av rotsystem på skilda platser, fram till att avskogningen före 1200-talet varit av lokal karaktär.⁷⁷ De menar att skogens tillbakagång överensstämmer i tid med att bosättningar flyttats högre upp och längre in från kusterna. Vilket förklaras med att en ökad population krävde både ett ökat behov av timmer och en förändrad odlingsteknik, från skogsjordbruk till svedjebordbruk. De håller med Orliac om att de förkolnade rester av palmträd som hittats i eldplatser från 1600-talet bör komma från en lagrad död skog som slutgiltigt försvunnit vid mitten av 1600-talet.⁷⁸ Mieth/Bork beräknar att skogen varit helt utslagen någon gång under 1400-talets första halva och hävdar kombinationen av svedjebordbruk och klimatförändring som avskogningens grundläggande orsak. De avfärdar transport av statyer som orsak med hänvisning till differensen mellan skogens storlek och det i sammanhanget fåtaliga moai som transporterats. Mieth/Bork har beräknat att med Rapa Nuis stenåldersteknologi skulle 500 skogshuggare under 400 års heltidsarbete bara hinna avverka maximalt en miljon träd.⁷⁹ Deras markanalyser pekar mot att svedjebordbruk och timmeruttag i samband med en populationsökning varit de avgörande faktorerna.

⁷¹ Orliac C, ”The ancient vegetation of Rapa Nui”, Stevensson/Ayres, red, *Easter Island Archaeology*, 2000, s 211.

⁷² Ibid, s 212.

⁷³ Ibid, s 218.

⁷⁴ Mieth/Bork, s 74. (Hunter –Andersson, R, *Human vs climatic impacts at Rapa Nu*, 1998.)

⁷⁵ Wallin/Martinsson-Wallin, ”Så befolkades stillahavsöarna”, *Populär Arkeologi*, 2008, nr.1, sid. 22.

⁷⁶ Mieth/Bork, s 74.

⁷⁷ Ibid, s 75. Poike ca: 1050-1200, Vinapu (Martinsson Wallin) ca: 1280-1410.

⁷⁸ Ibid, s 77.

⁷⁹ Ibid, s 78-79. De överdriver ändå medvetet antalet möjliga avverkningar och bortser dessutom från återväxten.

För att få en bild av sammanhanget mellan påstådd timmeranvändning och moaitransport bör man känna till att det finns 887 stycken moai på ön, 288 har varit resta på ahu runt öns kuster, 92 står eller ligger i inlandet och hela 397 moai är kvar kring tillverkningsplatsen, stenbrottet på vulkanklippan Rano Raraku.⁸⁰ Medelhöjden för alla moai som transporterats från stenbrottet är 4,05 meter och medelvikten 12,5 ton.⁸¹ Den period i Rapa Nuis historia då moai skapats, transporterats och rests varade från ungefär år 1000 och fram till slutet av 1600-talet, då den sista ahu byggdes.⁸² Man räknar alltså med en period av närmare 700 år under vilken 380 moai transporterades ut för att placeras på plattformar längs öns kuster eller ut efter vägarna mellan öns bosättningar. Som längst transporterades de ca 16 km och i genomsnitt ungefär 6 km.⁸³ Den allra största, 90-tons bjässen Paro på Ahu Te Pito Kura, ligger 4 km från Rano Raraku. Ahu Tongariki, Rapa Nuis största plattform med 15 av de största moai ligger drygt 1 km från stenbrottet. Detta betyder att man transporterade ut en moai vartannat år, i mycket grova drag eftersom intensiteten säkert varierade under tid.

Without trees, and so without canoes, the islanders were trapped in their remote home, unable to escape the consequences of their self-inflicted, environmental collapse. There were increasing conflicts over diminishing resources resulting in a state of almost permanent warfare. Slavery, became common and as the amount of protein available fell the population turned to cannibalism.⁸⁴ (påskömyten)

Kunskapen om hur och varför Rapa Nui ursprungligen befolkats är spekulationer underbyggda genom etnografisk forskning i övriga Polynesien som pekar mot en väl planerad kolonisering.⁸⁵ De första nybyggarna hade med sig grödor och kultur baserad på fyra tusen år av oceaniskt jordbruk.⁸⁶ Efter koloniseringen genomgick jordbruket en utveckling i tre faser som lokalt och successivt löste av varandra i takt med de ekologiska villkor människorna tvingades anpassa sig till. Det traditionella, stödjande och ”kalla” skogsjordbruket, övergavs i takt med att skogen dog ut och ersattes av det ”heta” svedjebruket, vilket fungerade dåligt på Rapa Nuis för erosion känsliga vulkanslutningar. Tredje fas blev den arbetsintensiva stenodlingsteknologi som brukades från ungefär 1200-talet till slutet av 1800-talet.⁸⁷

Det som sker när palmskogen dör ut, mellan 800-talet och slutet av 1400-talet, är att en traditionell

⁸⁰ Jag går in på skillnaden mellan olika moaityper och deras platser på ön i min kandidatuppsats, *Påsköns stenstoder moai – vilket genus representerar de*, Karlstads universitet, 2008. Det finns olika hypoteser kring detta, mytbildens säger oftast (bl.a. samtliga uppräknade i den här uppsatsen) att stenarbetarna plötsligt en dag släppte sina verktyg och försvann (de flesta menar till inbördeskriget). Jag ansluter till Van Tilburgs teori om att flertalet moai aldrig varit avsedda att lämna platserna kring Rano Raraku. Moai delas in i huvudgrupperna moai-ahu (de på plattformarna) och moai-Rano Raraku som har olika stildrag.

⁸¹ Museo P Sebastian Englert, Hanga Roa, Rapa Nui, *Guide of the Museum*, 2007, panel D.

⁸² Museo P S E, p 7.

⁸³ Enligt min grova och något överdrivna beräkning.

⁸⁴ Ponting, s 1.

⁸⁵ Van Tilburg, s 42-43. Mieth/Bork, s 16.

⁸⁶ Van Tilburg, s 41, Museo P S E, panel B, panel 13. (Den polynesiska rätten sägs ha varit fripassagerare ombord.)

⁸⁷ Mieth/Bork, s 83. I dag brukas stenodlingi, samt av stenmurar omgärdade odlingar i trädgårdslanden, *manavai*.

polynesisk odlingskultur som bygger på det stora trädets skydd mot solstrålning, blåst och jorderosion måste överges. Den stödjande och jordbevarande odlingsteknik som försvann med skogen kom att ersättas av en teknologi som byggde på öppna arealer och näringsrik mark. Ett jordbruk där elden kom till användning, både vid odling och vid matlagning. Att bränna gräs och busksly blev ett sätt att både näringsberika marken och att öka odlingsarealen. Men samtidigt startade en jordförsämrande process, den bördiga jorden urlakades och eroderade så att avkastningen minskade. Att träden försvann innebar på många platser en dramatisk förändring i det lokala klimatet även vid bosättningarna. Liksom växterna hade även människan levt och arbetat under trädens skuggande bladkronor. Det blev svårare att bedriva trädgårdsodling, återkommande översvämningar och erosion förstörde både odlingar, ceremoni- och boplatser som exponerades för vädrets växlande makter.⁸⁸

De bosättningar och odlingsområden som tidigast och hårdast drabbats måste, enligt Meith/Bork, överges redan på 1200-talet och de antar att under 1500-talet måste de ekologiska förutsättningarna ha tvingat fram Rapa Nuis speciella stenodlingsteknologi.⁸⁹ De menar att denna utvecklades under 1200-talet för att i början av 1500-talet vara den dominerande jordbruksmetoden. Det började i steniga och gropiga områden som tidigare ratats som odlingsbar mark, odlingarna täcktes av sten eller förlades till svackor i marken och ringades in av skyddande murar. Genom att sprida sten över åkrarna skyddade man plantor och jord från både uttorkning och erosion. Dagarnas heta sol lagras i den svarta lavastenen åt växterna för den kalla och blåsig natten eller i husens altan golv så som Roggeveen beskrev det ”on which to sit and chat during the cool of the evening”.⁹⁰ På samma sätt bygger rapanui fortfarande stenmurar, *mana vai*, runt trädgårdsodlingar för ananas, taro, tomat, bananplantor och annat för att jämna ut dygnstemperaturen. I landen planteras plantorna mellan stenar för att stödja och bevara fukten och man kan på öns nybyggda bostadshus se hur tekniken används för att lagra värme i ytterväggarna.

Den ständiga blåsten och de vintertid kyliga nätterna, har verkat för en byggnadsteknologi som stänger ute vinden och tar tillvara den svarta lavastens värmeledande egenskap. Mer än en miljard stenar, ungefär så stora som handbollar, beräknats tagits ut från lokala stenbrott för att spridas över Rapa Nuis omkring 76 kvadratkilometer stora åkerareal.⁹¹ Att låta den svarta lavastenen ersätta de försvunna trädens funktion var en arbetskrävande men fungerande odlingsteknik som jämte fisket, samlandet av skaldjur och fågelägg samt hönsuppfödning utgjorde försörjningen på Rapa Nui fram till slutet av 1800-talet. Fiske och skaldjursamlande har både före och efter skogen försvann, varit en viktig försörjningsfaktor på Rapa Nui. Det fanns kanoter av trä när europeerna kom, ”A great many canoes came off to the ships” skriver Roggeveen.⁹² Man tillverkade även ”båtar” av *tora tora*-vassen som växte rikligt i vulkanernas kratrar.⁹³

⁸⁸ Ibid, s 82-87.

⁸⁹ Ibid, s 84.

⁹⁰ Roggeveen, *The official Log of the Voyage of Mynheer Jacob Roggeveen in the Ships Den Arend, Theinhoven and de Afrikaansche Galey, in 1721-2*, s 34.

⁹¹ Mieth/Bork, s 83-84.

⁹² Roggeveen, s 11.

⁹³ Vassbåtarna används under fisket som flytetyg, bl.a. La perouse vittnar om detta, samma sort är vanlig i Peru.

Under 1900-talets början förvärrades erosionen, som fortfarande pågår, genom en intensiv fåruppfödning för ullproduktion. Mieth/Bork menar att fåren var orsaken till den slutgiltiga utplåningen av Rapa Nuis inhemska och unika flora. I det värst drabbade området, på halvön Poike, hade erosionen hejdats redan på 1200-talet och bromsades upp genom den stenbaserade odlingstekniken under 600 år. Ända tills fåren ryckte upp alla skyddande plantor med rötterna och erosionen fick ny fart under början av 1900-talet.⁹⁴

Konsekvensen av skogens försvinnande medförde en ekonomisk och ekologisk situation som tvingade fram en ny resursbaserad teknologi.⁹⁵ Mieth/Borks hypotes är att oavsett specifik orsak, som t. ex. ökad arbetsintensitet i jordbruket, sociala spänningar eller sjukdomar orsakade av försämrade kost, ledde förändringen till moai-kulturens nedgång under 1400-talet och dess kollaps på 1500-talet. De menar att avskogningen och framväxten av den nya stenodlingstekniken sammanföll i tid med att moai-kulten ersätts av tangata manu-kulten, men påpekar samtidigt sitt spekulativa inslag i resonemanget.⁹⁶

The key effect of soil change has so far either been overlooked or underestimated. As yet it can only be speculated, though, which role the changing vegetation and soils played in the collapse of the *moai* culture, or whether it even triggered the rise of the birdman cult.⁹⁷

Mieth/Borks hypotes stämmer med Flenely-Bahns teori om växelverkande orsaker mellan ekosystem, odlingsteknik och kulturella förändringar på Rapa Nui.⁹⁸ Men ett kausalt samband mellan teknologi och religiösa kulturer är ingen självklarhet. Mieth/Bork utgår från en dramatisk religiös förändring under 1500-talet. Men detta stämmer inte med arkeologiska forskning, vilken påvisar de båda kulternas samtidighet mellan ungefär år 1400 till slutet av 1600-talet, då den sista ahu byggdes.⁹⁹ Enligt Van Tilburg utvecklades moai-kulten både i uttryck och i omfång långt in på 1600-talet, parallellt med tangata manu-kulten, vilken under slutet av 1600-talet antas vara den dominerande religiösa kulten.¹⁰⁰ Dessutom är vi totalt okunniga om förhållandet mellan olika kulturer eller riter och den mytologi som omgärdar dessa. Vad myter berättar och hur ceremonier utspelas kan i Rapa Nuis fall bara spekuleras. Även om kulturella förändringarna följer i spåren av förändrade materiella förutsättningar så är det, enligt Van Tilburg, osäkert i hur stor utsträckning man ser sociala, ideologiska eller kulturella förändringar direkt relaterade till tekniska omställningar. Hon menar att utan säkra belegg är sambandet mellan materiella villkor och sociala eller religiösa förändringar bara mycket vagt utforskade hypoteser. ”The interactive dynamics of environmental and sociocultural change are only beginning to be understood in Polynesian

⁹⁴ Mieth/Bork, s 91.

⁹⁵ Ibid, s 79.

⁹⁶ Moai-kulten anses förknippad tillbedjan av gudomliga förfäderoch begravningceremonier. Tangata manu- eller fågelmannakulten, hade en speciell kultplats, Orongo, med en tävling om årets första svarttärneägg, förknippad med fertilitet och ledarskap.

⁹⁷ Mieth/Bork, s 86.

⁹⁸ Flenely/Bahl, s 168-171.

⁹⁹ Mieth/Bork, s 86. De är kritiska till att Van Tilburg (1994) daterar moai-kultens död till ”exakt” år 1680.

¹⁰⁰ Tilburg, s 51-52.

chiefdoms.”¹⁰¹ Hennes uppfattning är att man på Rapa Nui arkeologiskt kan beskriva förhållandet mellan människan och naturen, men för att dra rätt slutsatser behövs mer studier om anpassning till förändringar mellan sociala, kulturella och naturliga miljöer.

4. Europeisk horisont.

... av Olympen skall du bli sänd till elysiska ängar,
ytterst vid jordens gräns där den blonde kung Rhadamanthys
vistas och människans liv är helt befriad från sorger.
Där vet man ej av snö och hårda stormar och skyfall,
bara en susande vind som ständigt fläktar från väster,
sänd av Okéanos dit för att skänka de saliga svalka.¹⁰²

I Odysseéns fjärde sång spår Proteus, “den gamle i havets djup”, Menelaos en plats i Elysium. Påskömytens anor, från både Främre Orientens dikt Konst och den judiska mytologin, kan härledas utifrån dragen av klassiska hjältepos, medeltida myter och genom inslag från modernare tiders utopier och romantiska äventyr.¹⁰³ Den idéhistoriska traditionen kan spåras genom såväl sjöfararnas reseskildringar som bildkonstnärernas gestaltningar och stil.¹⁰⁴ Haun menar att Odyssevs irrfärder och äventyr utgjorde en bakomliggande berättelse under 1700-talets resor i Stilla havet, ”Han (Odyssevs) blev prototypen för den framtida sjömannens självbild.”¹⁰⁵ I varje möte med främlingar ställs frågan om dessa var brutala vildar eller gudfruktiga människor. Lockelsen hos sexuellt frigjorda söderhavskvinnor blandas med fruktan för manliga barbarer och kannibaler.¹⁰⁶ Myten om det jordiska paradiset var för sjömännen en levande föreställning, under många olika namn och former.¹⁰⁷ Renni menar att med Sir John Mandeville transformerades Odyssevs genom medeltida resenärer och riddare in i 1700-talets äventyrliga berättelser från Stilla havet.¹⁰⁸ *Mandevilles resor* (1300-tal), ett konventionellt riddaräventyr med den förnyelsen att Mandeville reser över en sfärisk jord där varje plats har sin motsvarighet på den sida av jorden där det är natt när det är dag på denna.

¹⁰¹ Van Tilburg, s 97.

¹⁰² Homeros, *Odysseén*, (ca 700-tal f.kr.), s 78.

¹⁰³ Homeros, s 1-15, inledningen, 2008, vars rötter enligt Sture Linnér kan spåras tillbaka till *Gilgamesh*, ca. 2000 f.kr. samt den bibliska berättelsen om Eden.

¹⁰⁴ Jag tänker framförallt på 1700-talets nyklassicism, romantik och sublimes historiemåleri.

¹⁰⁵ Haun, s 40.

¹⁰⁶ I *Odysseén* fångas hjälten såväl av den erotiskt lockande Kalypso som hos den människoätande jätten Polyfemos.

¹⁰⁷ Lycksalighetens ö, Hesiodos (*Metamorfoser*, ca: 700 f.kr.), Atlantis, Platon (*Kritias, Timaios*, ca: 400-tal f.kr.), Arkadien, Vergilius (*Eneiden* ca: 20 f.kr.), Perdita, st. Brendan (ca: 500 e.kr, *Navigatio Sancti Brendani*, 1125), Utopia, More (*Utopia*, 1516), Bensalem, Bacon (*Det nya Atlantis*, 1627) är några olikformade exempel.

¹⁰⁸ Rennie, N, *Far-Fetched facts*, 1995, s 13-15. Från till exempel Marco Polo eller legenderna om kung Arthurs riddare till de för uppsatsen närliggande exemplen *Robinson Cruose*, Defoe, 1719 och *Gullivers resor*, Swift, 1726.

Även Columbus reste år 1492 över en sfärisk jord och han delade Mandevilles föreställning om ett paradiset placerat längst bort i öster.¹⁰⁹ Men Columbus reste samtidigt enligt det imperialistiska paradigmet som skulle känneteckna spaniens kolonialvälde under 300 år, fram till annekteringen av Rapa Nui år 1770.¹¹⁰ Västindien och Amerika länkas till en början samman med klassiska och bibliska myter, de föreställs gömma både jordiska paradiser eller städer av guld. Men i takt med uppmärksamhet mot den koloniala plundringen, övergreppen på ursprungsfolken, slaveriet och senare urbanisering överges den idealiserade bilden. En ny realism fick ”paradiset att avlägsna sig från Amerika.”¹¹¹ Stilla havet övertog scenen för Europas utopiska vision och till myten om Terra Australis överfördes legenden om Eldorado, medan myten om att det jordiska paradiset placerades i söderhavets överlägsna grönska. Paradiset blev platsen för ett sexuellt frigjort och bekymmerslöst leverne långt från den moderna staden.

The search for a Southern continent to correspond to the northern landmasses begins to be imagined out of *Mandeville's Travels*, and the discovery of what seemed to be earthly paradise in the islands of the Pacific required their own non-paradisial counterpoint. This was constructed as Easter Island.¹¹²

Kaparkaptenen Edward Davis siktade år 1687 en okänd kust i det utforskade södra Stilla Havet. Händelsen blev känd genom William Dampiers bok *A New Voyage Around the World* (1697).¹¹³

To confirm this, I shall add what captain Davis told me lately, [...] he saw in the Lat. of 27 South, about 500 Leagues from Copayapo on the Coast of Chili, a small sandy Island just by him, and that they saw to the Westward of it a long Tract of pretty high Land, tending away toward the North-West out of sight. This might probably be the Coast of Terra Australis.¹¹⁴

Lionel Wafer bekräftar två år senare händelsen i självbiografin *New Voyage and Description of the Isthmus of America* (1699).¹¹⁵ Deras beskrivningar av en låg och sandig ö mot en fond av höga berg kopplas till föreställningen om den södra hemisfärens kontinent, Terra Australis Inkognita.¹¹⁶

Holländska Väst-Indiska handelskompaniet utrustar en expedition med uppdraget att hitta Davis Land och Terra Australis.¹¹⁷ Skeppen Den Arend, Thienhoven och De Afrikaansche Galey, med 70 kanoner, 226 män och proviant för två år lämnade Amsterdam den 16 juli år 1721, under befäl av

¹⁰⁹ Ibid, s 16-17. Columbus var förtrogen med både Ptolemaios och Mandeville.

¹¹⁰ Jag syftar på erövringar och kolonisation med svärdet som vapen och Bibeln som legalitet.

¹¹¹ Haun, s 57.

¹¹² Ibid, s 51.

¹¹³ Corney, s xxi, Dampiers bok utkom i London 1697 och i tysk översättning, Leipzig, 1702. Davis skepp hette Batchelor's Delight.

¹¹⁴ Dampier, W, s 163, *A New Voyage Around the World*, London, 1697.

¹¹⁵ Corney, s xxi, utkom på holländska, Hague, 1698-1700. Wafer var skeppsläkare på Batchelor's Delight 1687.

¹¹⁶ ”Det okända landet i söder”, *Antiken* (bl.a. Ptolemaios), idén om landmassan som omgärdar indiska oceanen och balanserar upp jordens norra hemisfär.

¹¹⁷ Sharp, A, *The Journal of Jacob Roggeveen*, 1970, s 1. Resan till Stilla havet planlades av Jacobs far Arend Roggeveen redan 1675 och fick sin avgörande destination efter Dampiers publicering av Davis upptäckt 1697.

Mynheer Jacob Roggeveen.¹¹⁸ Under konkurrens om världshandel och förmodade rikedomar i en ny oinmutad del av världen var expeditionens instruktioner ”Secret and Confidential”.¹¹⁹ Under två år kryssade man över det väldiga Stilla havet. De fann varken Davis Land eller Terra Australis, men de ”upptäckte” Rapa Nui.

Enligt avtal med Holländska Öst-Indiska kompaniet (VOC) fick Holländska Väst-Indiska kompaniet (WIC), inte utöva handel i Stilla havets västra delar.¹²⁰ Men i skuggan av svåra strapatser beslutar Roggeveen att korsa handelsavtalets gräns och ta kortast väg, över Indiska Oceanen, hem mot Europa.¹²¹ Under proviantering vid Batavia, på VOC:s territorium, beslagtas skeppen av konkurrenten.¹²² Eftersom WIC:s expedition inte idkat handel är beslaget dock avtalsvidrigt. För att dölja överträdelsen, vilket kunde kosta höga skadestånd, konfiskerar VOC alla dokument som kan bevisa Roggeveens oskuld. Endast soldaten Carl Behrens resedagbok undgår upptäckt.¹²³

Beslaget på Batavia medför att Roggeveens logg, expeditionens officiella redogörelse, göms i VOC:s arkiv fram till år 1836. Den publiceras först 1908, i Corneys *The Voyage Of Captain Don Felipe Gonzalez To Easter Island*.¹²⁴ Upptäckten av Rapa Nui blir i stället känd genom anonyma sjömäns berättelser, utgivna under pseudonymen T.D.H, som historier med direkt anknytning till biblisk och antik mytologi.¹²⁵ Bland annat berättas om Rapa Nuis män;

They measured, one with another, the height of twelvw feet, for that we could easily – who will not wonder at it! without stooping have passed betwixt the legs of these sons of GOLIAH. According to their height, so is their thickness, and are all, one with another, very well proportioned, so that each could have passed for a HERCULES;¹²⁶

De anonyma skildringarna publiceras tillsammans med Carl Behrens mer trovärdiga berättelse i återkommande upplagor på flera europeiska språk och ingick även kom i Alexander Dalrymples betydelsefulla samling *An Historical Collection of the Several Voyages and Discoveries in the South Pacific Ocean* (London, 1770).¹²⁷ Behrens och T.D.H:s texter, tillsammans med dess

¹¹⁸ Roggeveen, J, ”Extract from the official log of the voyage of Mynheer Jacob Roggeveen”, red. Ruiz/Eyzaguirre, *Easter Island: The First Three Expeditions*, Rapa Nui, 2006, s 10 och 17.

¹¹⁹ Corney, introduction, xxi, Sharp, s 5. Holland strävade mot oberoende från det Habsburgsk/spanska imperiet, samtidigt som den växande Engelska marinen utmanar spaniens herravälde på världshaven.

¹²⁰ Vercenigte Oost Indische Compagnie (VOC), West Indische Compagnie (WIC).

¹²¹ De Afrikaansche Galeij hade gått under och besättningen led svårt av skörbjugg.

¹²² Nuvarande Jarkarta på Java i Indonesien.

¹²³ Haun, s 65-66, menar att detta beror på att han var en lågt rankad officer, corporal, och inte ansågs skrivkunnig. Corney, s xxiii, benämner honom Serjant-Major, och med både utbildning och social status, dessutom en erfaren resenär. Bedömningen av texten varierar t.ex. Flenely/Bahn, *The Enigmas of Easter Island*, s 3, ”Carl Behrens did publish a romanticized, unreliable account in 1739 wich exaggerated his own role.”.

¹²⁴ Sharp, s 18-19. Kapten Boumans logg återfanns 1910, de övrigas öde är okänt.

¹²⁵ Sharp, s 15, dels i pamfletten *Kort en Nauwkeurig Verhall van de Reize door 3 Schepen in't Jaar 1721 gedaan*, Amsterdam, 1727, dels i det omfattningrikare verket *Tweerjaarige Reyze door de Straat Magellanese en random de Wereld ter nader Ontdekkinge der onbekende Zuydlanden*, Dordrecht, 1728.

¹²⁶ T.D.H., s 3, Haun, appendix A, s 275.

¹²⁷ Corney, s xxiv, Behrens text *Der Wohlversuchte SudLänder, das ist: ausführliche Reise-Beschreibung um die Welt*,

illustrationer, kom under lång tid att prägla den europeiska bilden av Rapa Nui.¹²⁸ De kom dessutom, tillsammans med Dampiers och Wafers böcker, att ingå i Gonzales, Cooks och la Pérouse bibliotek under de följande resorna till Rapa Nui 1770, 1774 och 1786 och därigenom påverka deras förväntningar inför ön och dess invånare.

The Dutch Admiral Roggeveen, onboard the *Arena*, was the first European to visit the island on Easter Sunday 1722. He found a society in a primitive state with about 3,000 people living in squalid reed huts or caves, engaged in almost perpetual warfare and resorting to cannibalism in a desperate attempt to supplement the meagre food supplies available on the island.¹²⁹ (påskömyten)

Efter månader av sökande får den holländska expeditionen, den 5:e april 1722, land i sikte. Roggeveen döper ön till Paásch Eyland, ”because it was discovered by us on Easter Day. There was great rejoicing among the people and every one hoped that this low land might prove to be a foretoken of the coastline of the unknown Southern continent.”¹³⁰ Närmare kusten ser de att Rapa Nui inte är den låga, sandiga ö Davis/Wafer beskrivit, den är snarare klippig och höglänt. Den sandiga terrängen visar sig vara visset gräs eller uttorkad buskskog. Rökpelare signalerar om människor iland.¹³¹ Det första mänskliga mötet sker den 7:e april, en dag med så ostadigt väder att landstigning bedöms alltför riskfylld, då en rapanui paddlar ut till Thienhoven. Naken och orädd, inför en åttio man stark besättning, inspekterar han skeppets konstruktion, kanoner ”och av allt annat han såg”.¹³² Efter att ha tjusats en stund låter de honom paddla tillbaka lastad med speglar, pärlhalsband och saxar. Behrens beskriver händelsen liknande Roggeveen, men att det sker längre från land och att ömannen motvilligt lämnade skeppet.¹³³ Enligt T.D.H. försökte mannen ”a giant of twelve feet high” först fly undan dem, i sin lilla bräckliga kanot, men omringades och fångades in.¹³⁴ Nästa dag ser man hur rapanui, som samlats på stränderna i färggrant och fina kläder, signalerar åt dem att komma i land “they made many signs that we should come on shore, but as our

Mecklenburg, 1736, publiceras i fransk översättning 1739. Haun, s 76, 273, På engelska först som essän ”Easter Island” i tjugobandsverket *The World Displayed; or a curios Collection of Voyages and Travels Selected from the Writers of all Nations*, red Johnson, Goldsmith, Smart, London, 1759. Därefter följde ett antal utgivningar med olika illustrationer och kartor. Betydelsefull både för kommande upptäcksresor och för den allmänna föreställningen om Söderhavet i Europa.

¹²⁸ Behrens text finns t.ex. tillgänglig som appendix 1 i *The Voyage Of Captain Don Felipe Gonzalez To Easter Island*, B G Corney, 1906. Den Anonyma sjömannens redogörelse finns t.ex. tillgänglig som appendix A i *Inventing ”Easter Island”*, B Haun, 2008.

¹²⁹ Ponting, Clive, s 1.

¹³⁰ Roggeveen, s 6.

¹³¹ Ibid, s 9, 10.

¹³² Ibid, s 8.

¹³³ Behrens, C.F., *Der wohlversutchte SudLänder, das ist: ausführliche Reise-Beschreibung um die Welt*. Corney, appendix 1, s 131.

¹³⁴ T.D.H. ”The Anonymous Sailor”, ed. Alexander Dalrymple, *An Historical Collection of the Several Voyagers and Discoveries in the South Pacific Ocean 1770*, Haun, appendix A, s 273.

orders were not to do so, if the indians should be present in large numbers, that was not permitted".¹³⁵ Men Roggeveen är osäker och avvaktar. Den 9:e April Skriver Roggeveen: "A great many canoes came off to the ships."¹³⁶ Öfolket möter främlingarnas tvekan med att sig ut till skeppen och klättra ombord, de tar sjömännens hattar och mössor och hoppar sen överbord med sitt byte "for they are surpassingly good swimmers, as would seem from the great numbers of them who came swimming off from the shore to the ships."¹³⁷ Enligt Behrens kom öborna simmande i tusental, en del kom i mindre båtar med gåvor av både okokta och tillagade hönor samt mycket rotfrukter. På stranden satt man i grupper om femtio eller hundra och såg ut mot skeppen.¹³⁸

"I den nederlänske upptäcksresanden Jacob Roggeveens loggböcker kan man läsa om hans möte med öns invånare. Ett par tusen svårt avmagrade själar som levde i ett ekosystem fullständigt satt ur spel , utan mat, utan virke, utan social tillit."¹³⁹ (påskömyten)

Den 10:e April skriver Roggeveen; "In the morning we proceeded with three boats and two shallows, manned by 134 persons, all armed with musket, pistols, and cutlass."¹⁴⁰ Den lilla armén tar sig iland över klipporna och avancerar framåt under ledning av kaptener och militära officerare. Öborna tränger sig nyfiket tätt inpå sjömännen och soldaterna som blir osäkra, känner sig trängda och plötsligt smäller några gevärsskott, följda av ett högt skrik: "'t is tyd, 't is tyd, geef vuur". Roggeveen skriver; "On this, as in a moment, more than thirty shots were fired, and the Indians, being thereby amazed and scared, took to flight, leaving 10 or 12 dead, besides the wounded."¹⁴¹ De som avfyrat musköterna hade varit rädda att öborna skulle kasta sten på dem, sen en av soldaterna slagit till en rapanui som försökt ta hans gevär, en annan höll på att bli av med sin jacka. Roggeveen skriver att när lugnet lagt sig och öborna burit undan sina döda och sårade gav ledaren, "one who seemed to be in authority over the other headmen", order om att gåvor skulle läggas fram, men att de inte begärde annat än sextio hönor och trettio bananstockar, vilket betalades med linnetyg.¹⁴²

Behrens berättar att de i soluppgången bevittnat en religiös ceremoni bland stenstatyerna, "they prostrated themselves towards the rising sun and had kindled some hundred of fires".¹⁴³ Senare kom ett stort följe ut till skeppen med matgåvor. Besöket avbröts när "one of the natives who were on board the vessels got shot" och öborna hastigt flydde från skeppen.¹⁴⁴ Han beskriver landstigningen mer kaotisk än Roggeveen, att många öbor blev skjutna och att rapanui efteråt samlas, i stort antal, för att genom gåvor och underkastelse få liken överlämnade, "The consternation of these people was by no means abated: even their children's children in that place will in times to come be able to

¹³⁵ Roggeveen, s 10.

¹³⁶ Ibid, s 11.

¹³⁷ Ibid, s 11. Genom T.D.H:s skildring av händelsen grundläggs rapanuis ökända rykte som tjuvar.

¹³⁸ Behrens, Corney, s 133.

¹³⁹ Jagers , s 6.

¹⁴⁰ Roggeveen, s 11.

¹⁴¹ Ibid, s 12.

¹⁴² Ibid, s 13.

¹⁴³ Behrens, Corney, s 133.

¹⁴⁴ Ibid, 133-134.

recount the story of it.”, spår Behrens och skriver att de fick mer än 500 hönor och betydliga mängder rotfrukter, grönsaker, nötter och att de erbjöds sällskap med “deras kvinnofolk”.¹⁴⁵

Roggeveens journal fortsätter med en beskrivning av pärlemorsmycken, olika frisyrier och noggrant sydda kläder i röda till gulaktiga nyanser färgade med ockra ur landets jord. Äldre kvinnor bär en klädnad som hänger från midjan ner över knäna och en som slängd över axlarna ”knappt döljer deras bart dinglande bröst”.¹⁴⁶ Yngre kvinnor och flickor kom aldrig fram så han tror att deras svartsjuka män gömt dem längre inåt land.¹⁴⁷ Behrens skriver om kvinnorna; “They sat down before us and disrobed, laughed, and were very friendly. Others called from a distance from their houses and beckoned us with the hand to come to them;”.¹⁴⁸ Roggeveen noterar rapanuis fysik med orden; “These people have well proportioned limbs, with large and strong muscles; they are big in stature [...] these people have also snow-white teeth, with which they are exceptionally well provided”.¹⁴⁹ Deras hus menar han är välbyggda, ovalt formade och mäter till ungefär 15x4x3 meter, med en grund av huggen och sammanfogad sten, väggstommen är pålar sammanbundna mellan spjälor, surrade med starka rep och klädda med tjocka lager av vass eller gräs som skydd mot vinden.¹⁵⁰ Utanför ligger stenverandor ”on which to sit and chat during the cool of the evening.”¹⁵¹

”Vad holländarna såg när de kom var några tusen människor, som levde i ett eländigt tillstånd. De bodde i grottor, de förde ständiga krig. Skogarna var skövlade.”¹⁵²
(påskömyten)

Redogörelse av religiös aktivitet är kortfattad, Roggeveen skriver att; ”we noticed only that they kindle fire in front of certain remarkably tall stone figures they set up; and, thereafter squatting on their heels with heads bowed down, they bring the palms of their hands together and alternately raise and lower them”.¹⁵³ Stenfigurerna fyller holländarna med förundran, de förstår inte hur människor med brist på kraftigt timmer och tågvirke kunnat resa dem och antog därför att de tillverkats av lera. Behrens skriver: ”The people had, to judge by appearances, no weapons; although, as I remarked, they relied in case of need on their gods or idols which stand erected all along the sea shore in great numbers, before which they fall down and invoke them”.¹⁵⁴

Holländarna bjuds av öns ”King or Head Chief” att besöka odlingar på andra sidan ön, ”as being the principal place of their plantations and fruit-trees”.¹⁵⁵ Men en nordlig vind blåste upp och tvingade dem tillbaka ut på fartygen. Innan seglen hissas, för att söka Terra Australis på andra latituder,

¹⁴⁵ Ibid, s 134-135.

¹⁴⁶ Roggeveen, s 13.

¹⁴⁷ Ibid, s 17.

¹⁴⁸ Behrens, Corney, s 136.

¹⁴⁹ Roggeveen, s 15.

¹⁵⁰ Ibid, s 34. Roggeveen beskriver en *hare paenga*, ett traditionellt hus på Rapa Nui som liknar en upp och nedvänd båt, med en igloliknande ingång för att hindra den ständiga och ofta hårda blåsten att leta sig in.

¹⁵¹ Ibid, s 34. Den svarta lavastenen lagrar dagens solvärme.

¹⁵² Sörlin/Öckerman, s 11.

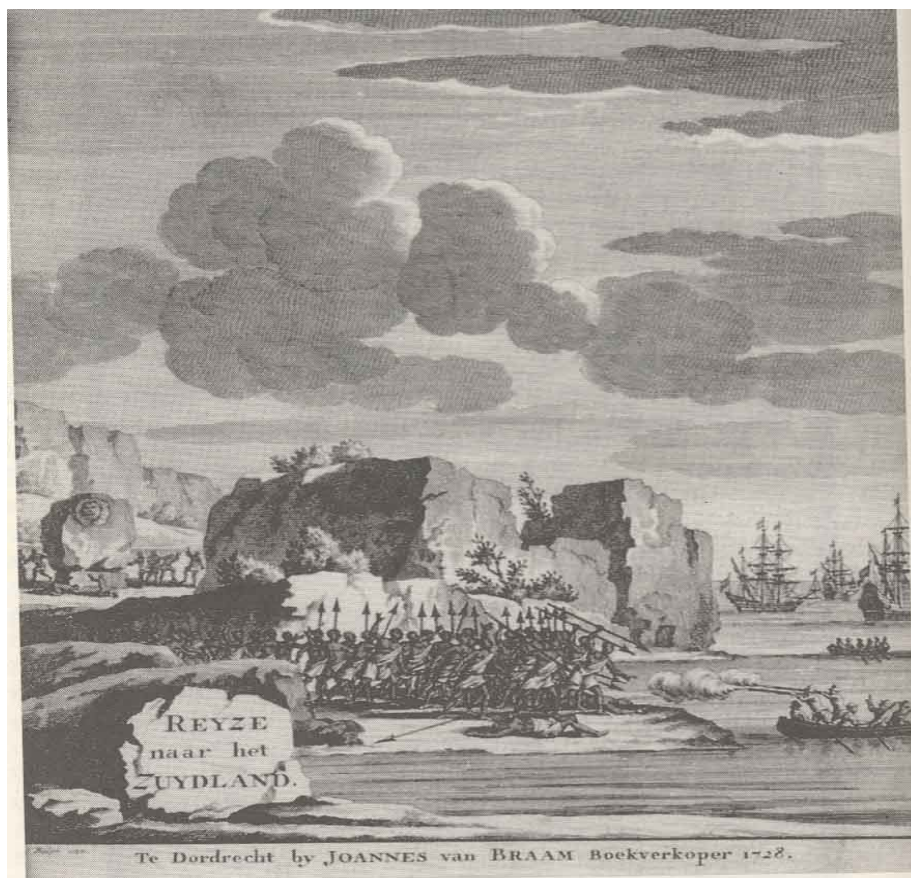
¹⁵³ Roggeveen, s 15.

¹⁵⁴ Behrens, Corney, s 136.

¹⁵⁵ Roggeveen, s 35.

sammanställer ledningen sina intryck. De enas om att Rapa Nui inte stämmer med beskrivningen av Davis Land och kallar ön ”ytterst fruktbarande”, ett ”jordiskt paradys” om invånarna arbetade lite hårdare. Man enas om att inga ädelmetaller finns på Rapa Nui.

Nor can the aforementioned land be termed sandy, because we found it not only not sandy but on the contrary exceedingly fruitful, producing bananas, potatoes, sugarcane of remarkable thickness, and many other kinds of the fruits of the earth; although destitute of large trees and domestic animals, except poultry. This place, as far as its rich soil and good climate are concerned, is such that it might be made into an earthly Paradise, if it were properly worked and cultivated; which is now only done in so far as the Inhabitants are obliged to for the maintenance of life.¹⁵⁶

Johannes van Braam, *Holländarna landar på Påskön*, 1728, koppargravyr.¹⁵⁷

Where an innumerable multitude of savages stood on the sea side to guard the shore, and obstruct our landing; but as soon as we, through necessity, gave them a discharge of our muskets, and here and there brought one of them to the ground, they lost their courage. [...] Whereupon they hastily fled, with a dreadful howling, dragging the dead bodies along with them, so the shore was cleared, and we landed in safety.¹⁵⁸

¹⁵⁶ Ibid, s 37.

¹⁵⁷ Fischer, S.R, *Island at the End of the World*, 2005, sid 51.

¹⁵⁸ T.D.H, Haun, appendix A, s. 274. Se ytterligare förklaring till bilden i citatet, not 126, på sidan 19 i uppsatsen.

Roggeveen skriver att första intryck färgats av Davis beskrivning ”a low and sandy island” och att den föreställningen präglat hans förväntningar.¹⁵⁹ Behrens summerar Rapa Nui med ”This island is a suitable and convenient place at wich to obtain refreshment, as all the country is under cultivation and we saw in the distance whole tracts of woodland (*ganze Wälder*)”.¹⁶⁰

Försöken att hitta Davis Land och Terra Australis fortgår allt medan västmakternas närvaro i Stilla havet expanderar.¹⁶¹ När engelska krigsfartyg år 1765 ockuperar Falklandsöarna skärps spelet om sjövägarna mellan Europa och Sydamerika.¹⁶² Efter rykten om en brittisk kolonisering i östra Stilla havet lämnar krigsfartygen San Lorenzo och Rosalía, under befäl av Don Felipe Gonzalez Callaos hamn i Peru den 10:e oktober år 1770 med uppdraget att hitta och besätta Rapa Nui (Davis land).

Den 15:e november ”återupptäcks” Rapa Nui.¹⁶³ Svårigheten att hitta den mytomspunna ön berodde på att man efter konfiskationen av Roggeveens logg varit hänvisad till Davis felaktiga positioner. Från Gonzalez expedition finns tre dokument med anknytning till Rapa Nui bevarade, offentligt publicerade först genom Corneys *The Voyage of Captain Don Felipe Gonzalez* (1908).¹⁶⁴ I det första, ett kort brev till vicekonungen i Lima, Manuel de Amat, anger Gonzalez öns position samt rapporterar att ön annekterats via underskrifter från öns hövdingar och döpts till Isla San Carlos.¹⁶⁵ De två andra, mer beskrivande journalerna, är författade av skeppens överstyrmän don Francisco Antonio de Augera och don Juan Hervé.¹⁶⁶

Aguera skriver att över åttahundra människor samlats för att välkomna dem, alla klädda i vita eller gula mantlar eller ponchos, han ser ingen fientlighet, bara glädje.¹⁶⁷ ”Indianerna”, simmande eller i båtar, välkomnar skeppen med gåvor av höns och grönsaker. Spanjorerna anser rapanui välbyggda, läraktiga och med intelligense, ”that it would be easy to domesticate them and to convert them to any religion which might be put before them.”¹⁶⁸ Aguera konstatera att träd för grövre plankor saknas, men han ser gott om buskar och småskog som når drygt fem meter i höjd. Även spanjorerna förundras över stenstoderna “The sculptured statues are called *Moáy* by the natives, who appear to hold them in great veneration, and displeased when we approach to examine them closely.”¹⁶⁹ Augera undrar hur de rest statyerna och framförallt hur de placerat ”huvudbonaden” på dem. Till skillnad från holländarna förklarar han detta med att stenstoderna måste ha ett ursprung utanför

¹⁵⁹ Roggeveen, s 20.

¹⁶⁰ Behrens, Corney, s 137.

¹⁶¹ Corney, s 1i. Commodore Byron 1765, Captain Carteret 1767, M. De Bougainville 1768 är bara några av de som vände åter utan att lyckas. Captain Wallis seglade i samma farvatten då han år 1767, ombord på H.M.S. *Dolphin* ”upptäckte” Tahiti (nio månader före Bougainville).

¹⁶² Ruiz- Eyzaguirre, s 45.

¹⁶³ Ibid, s 46.

¹⁶⁴ Corney, s 1xiii-1xv, s 33, s 83, s 113 Dokumenten förvaras på Archivo general de Indias i Sevilla.

¹⁶⁵ Ibid, s 1xiii. En bilaga till rapporten som behandlar den Chilenska kusten och Chiloe, en ö i södra Chile. Efter spaniens kung, San Carlos III, (Karl III). Underskrifterna består av otydbara ”rongo-rongo”-tecken.

¹⁶⁶ Ibid, s 1xv. Inget av dem är undertecknat med namn.

¹⁶⁷ Aguera, Corney, s 93.

¹⁶⁸ Ibid, s 96.

¹⁶⁹ Ibid, 95.

Rapa Nui “I even think that the stone which the statues are made is not a product of the island, in which iron, hemp and stout timber are absolutely unknown.”¹⁷⁰ I beskrivningen av sexuell inställning skriver Aguera; “the women go to the length of offering with inviting demonstrations all the homage that an impassioned man can desire”.¹⁷¹ Att de trots allt ser så få kvinnor förklarar Aguera, precis som holländarna gjorde, med att de hålls gömda. Likt sina föregångare fastslår han att ön saknar både ädelmetaller och juveler. Besöket avslutas den 20:e november med en 250 man stark march, under trumslag och fanor, upp på en höjd för att resa tre vitmålade kors. Man tar ön i besittning “in the name of the King of Spain, our lord and master Don Carlos the Third”, hurrar sju gånger, skjuter tre muskötsalvor och saluterar med tjugoen kanonskott.¹⁷² Hervé skriver att öborna blev skräckslagna vid ljudet från kanoner och musköter eftersom de aldrig sett liknande påfund.¹⁷³

Efter expeditionens rapporter skickar visekonung Manuel de Amat en kortfattad information till den spansk-amerikanska regeringen där han säger att rapanui är vänligt sinnade mot besökare, för ett primitivt leverne under dyrkan av sina gudar och odlande jorden, men att de inte kunnat fastställa population, ras eller uppfattat någon styrande auktoritet.¹⁷⁴ Han föreslår att fientligt nyttjande av öns resurser bör förhindras genom att antingen befästa ön ordentligt eller flytta öborna till fastlandet, “removing the native population to this country and forming them into colonies or village settlements, as might be determined by statute.”¹⁷⁵

I juli 1772 hissas Resolutions och Adventures segel inför The Royal Societys fjärde expedition till Stilla havet, den andra under befäl av James Cook. Med på resan var astronomer och naturvetare, bland andra den vetenskaplige ledaren John Forster, Linnélärjungen Anders Sparrman och konstnären William Hodges. Cook inleder reseloggen med en ”General Introduktion” där han förklarar att resans mål var att sätta punkt för tvivlet gällande en okänd kontinent på den södra hemisfären, vilket länge engagerat ”not only learned men, but of most of the maritime powers of Europe.”¹⁷⁶ Ett annat mål är att bekräfta Dalrymples kritik av överdrift och bristande noggrannhet i de holländska texterna, vilka han anfört under utgivningen av *Several Voyagers and Discoveries in the South Pacific Ocean* (1770).¹⁷⁷ Cook var alltså inte bara hänvisad till Behrens text för information om Rapa Nui, han hade även direkt uppdrag att ställa tidigare beskrivningar i relation till egna iakttagelser. Cook var genom Dalrymples utgivningar i ämnet väl insatt i både spekulationerna kring Davis och Wafers iakttagelser och av holländarnas berättelser efter besöket 1722. Han var även informerad om den spansk/peruanska annekteringen genom Royal Societys korrespondens, där Dalrymple delger Dr Hawkesworth detaljer i spanska journaler och beskrivningar från resan två

¹⁷⁰ Ibid, 94.

¹⁷¹ Ibid, s 97.

¹⁷² Ibid, s 104

¹⁷³ Hervé, Corney, s 125.

¹⁷⁴ Amat, Corney, s 30.

¹⁷⁵ Ibid, s 32.

¹⁷⁶ Cook, *Voyages towards the South Pole and Round the World*, 1776, red. Ruiz-Eyzaguirre, s 123. De tre dagarnas uppehåll vid Rapa Nui finns redogjorda i verkets andra del, kap VII och VIII, s 276-296, Ruiz-Eyzaguirre, s 120.

¹⁷⁷ Haun, s 130-31. Roggeveens logg var ännu inte återfunnen så man hänvisar här på Behrens och T.D.H:s texter.

år tidigare.¹⁷⁸ Dalrymple anger positioner och händelser som visar på insikt i spanjorenas besök på Rapa Nui, men anger inga källor. Artiklar i både engelska och franska tidningar med referat visar att expeditionen, trots hemligstämplade dokument, väckt uppmärksamhet genom alternativa källor.¹⁷⁹ I *Lloyd's Evening Post and British Cronicl*, kunde bland annat läsas att rapanui varken är fientliga eller otrevliga, "Their first principle is, that all men are brothers".¹⁸⁰

Efter två års strapatser i antarktisk iskalla vatten ansåg James Cook Terra Australis fråga avgjord. Besättningen befinner sig i ett eländigt tillstånd efter brist på både färskvatten och proviant när de anländer till Rapa Nui den 13:e mars år 1774.¹⁸¹ En kanot möter upp med gåvor i form av mat, landningsbåten möts senare av simmande människor och på stranden väntar hundratals finklädde och otåliga öbor. "Not one of them had so much as a stick or weapon of any sort in their hands."¹⁸²

En grupp engelsmän ledsagas av rapanui på en dagsexpedition över ön. Rapporten berättar att jorden är omväxlande stenig och mer fruktsam med odlingar av sockerör och potatis. De ser flera moai som fallit ner från sina plattformar och uppfattar namnet på stenstoderna som *Areeke*, och spekulerar i om dessa kan avbilda någon kung eller hövding och kanske tillverkats av någon sorts cement.¹⁸³ De sköt en man som försökte stjäla en väska.¹⁸⁴ Cook ger en nedslående bild av ön och dess resurser, han bedömer populationen till under 700 individer varav två tredjedelar är män, som han antar beror på att kvinnorna hålls gömda.¹⁸⁵ Cook ser dåligt på färskvattentillgången, upplever fisket magert och fågellivet ringa. Han noterar att man håller höns i litet antal och äter råttor. Men säger att de odlar god sötpotatis, taro, sockerör och menar att potatisen var den bästa han ätit under hela resan.¹⁸⁶ Trots fredligheten ser han en del vapen, träklubbor och spjut med en krok i ena ändan och en bit sten i den andra.¹⁸⁷ Husen beskrivs som låga och miserabla hyddor, formade som en "Gotic arch". Beskrivningen stämmer med Roggeveens, men inte värderingen. Cook vill inte uttala sig om styret på ön, inte heller om religionen men tror platserna för moai inte är några religiösa kultplatser utan begravningsplatser för olika familjer eller klaner. Angående moai skriver Cook;

We could not help wondering how they were set up, indeed if the Island was once Inhabited by a race of Giants of 12 feet high as one of the Authors of Roggeveen's Voyage tell us, than this wonder ceaseth and gives place to another equally as extraordinary, viz. to know what is become of this race of giants.¹⁸⁸

¹⁷⁸ Corney, s xiv, Brevet förvaras på British Museum, s 140, appendix III. Fler brev se s xivi. Haun, s 131, Dalrymple stod Royal Society nära och Hawkesworth var utgivaren bakom sällskapets publicering av Cooks första resa (1773).

¹⁷⁹ Corney, s xlviii.

¹⁸⁰ Corney, s xlvii-xlviii, 29 nov 1771.

¹⁸¹ Cook, *Voyages towards the South Pole and Round the World*, 1776, red. J. C. Beaglehole, s 338.

¹⁸² Cook, s 278, Ruiz-Eyzaguirre, s 156, Beaglehole, s 343.

¹⁸³ Cook, Beaglehole, s 340. *Areeke* jämförs med *Ariki* som står "manlig ledare" i rapanui, och anförs ofta i samband med tolkningen av moai så som gestaltande upphöjda anfäder eller kungar.

¹⁸⁴ *Ibid*, s 340-341.

¹⁸⁵ *Ibid*, s 350.

¹⁸⁶ *Ibid*, s 349.

¹⁸⁷ Det finns ingenting som motsäger att detta lika gärna kan vara fiskeredskap eller andra redskap.

¹⁸⁸ Cook, Beaglehole, s 353-354. Han hänvisar ironiskt till de anonyma sjömännens berättelser.

Han förundras över hur man kunnat resa statyerna utan mekanisk kraft, och än mer över hur de placerat de stora cylinderblocken på deras huvuden.

They must have been a work of immense time and sufficiently shew the ingenuity and perseverance of the age in which they were built, for the present have most certainly had no hand in them, they do not even repair the foundations of those which are going to decay.¹⁸⁹

Cook börjar i samband med en beskrivning av de fåtaliga kanoterna en diskussion angående skogens försvinnande från ön. Han refererar till en av de anonyma holländska sjömännen som påstår att den mark som inte var odlad täcktes av skogar. Cook ser inte någon skog och menar att antingen är påståendet felaktigt eller så har tillståndet på ön förändrats.¹⁹⁰ Slutligen faller Cook det ödesdigra omdömet att; ”No Nation will ever contend for the honour of the discovery of Easter Island as there is hardly an Island in this sea which affords less refreshments and conveniences for Shiping than it does.”¹⁹¹ Cooks resor återgavs genom en omfattande litteratur både av honom själv, medresenärena och uppdragsgivarna. Anders Sparrman skriver;

Den 14 Mars ankrade vi vid Påsk-ön [...] Här fanns intet godt vatten, och föga af annan förfriskning. Vulcani Producter samt flera uppreste Sten-bilder, utviste nogsamt, att någon häftig Jordens revolution förderfat ett bättre land, och derigenom försämrat ett mäktigare Folkslag till deras nu befintliga uselhet.¹⁹²

Sparrman skriver vidare att man seglade från ”Påsk-ön” den 16:e mars och ankrade vid en av Marquesasöarna den 7:e april. Där invånarna ”gåfvo oss prof på någon fienderlighet och tjuferi, så at nödgades lämna dem blodigt vedermåle af våra skjut-gevärs okända verkan.”¹⁹³

Beverly Haun skriver att Polynesien i europeisk litteratur vid den här tiden framställdes genom en allusion av det klassiska Grekland, vilken i sin tur föreställdes motsvara det bibliska Eden. Hon skriver att ”Tahiti was paradise found in the Pacific, and John Hawkesworth had worked through this vision, when writing upp the account of Cook’s first voyage. Through his text he established Tahiti as a tropical paradise in the British imagination.”¹⁹⁴

Vid hemkomsten fick Hodges av Britiska Marinen, ”Lords of the Admiralty”, beställning på en serie målningar som skulle ära expeditionen. Det ställdes krav på att bilderna skulle leva upp till akademiska konventioner och framhäva naturens idé på bekostnad av visuell trogenhet. Artisten skulle framhålla det storslagna, andligt sublima, på bekostnad av historisk sanning. Sir Joshua Reynolds hävdade att ”perfect form is produced by leaving out particularities, and retaining only

¹⁸⁹ Ibid, s 358.

¹⁹⁰ Ibid, s 353.

¹⁹¹ Ibid, s 349. Citatet återges flitigt i beskrivningarna av Rapa Nui.

¹⁹² Sparrman, A, *RESA till Goda Hopps – Udden, Södra Pol- kreften och Omkring Jordklotet, samt till Hottentott- och Coffer- Landen, Åren 1772-76, 1783*, s 97.

¹⁹³ Ibid, s 97.

¹⁹⁴ Haun, s 136.

general ideas.”¹⁹⁵ Hodges målningar, gestaltade enligt kombinationen av nyklassiska konventioner och ideér om det sublimes, framhävde Tahiti som en association till paradiset och Rapa Nui som dess motsats. Ett landskap där stenstoderna moai givits form av doriska pelarkolonner, antika ruiner där människan är på väg att inlemmas i den natur som sakta bryter ner och tar över den tidigare, sen länge bortglömda civilisationen.

A view of the monuments of Easter Island, William Hodges, ca: 1777, oljemålning.

Ovädret hänger tungt över det karga kustlandskapet i Hodges målning. Solen tränger igenom molnskyarna och lyser bakifrån upp de fyra höga stenstoder som dominerar bilden. I en kolonnrad, likt förstenade varelser från en utdöd civilisation. Majestätiskt bärande sina purpurfärgade huvudbonader blickar de bort över havet. Nedanför påminner *momento mori* om tidens gång och livets förgänglighet. På flera platser i målningens bakgrund ser man andra stenstoder i siluett mot havet eller himlen. En grupp människor uppehåller sig i bildens mittparti, små som insekter i förhållande till de forntida monumenten, primitiva varelser utan tankar på det sen länge förlorade i världsalltets molnbankar.

År 1785 lämnade Astrolable och Boussole Frankrike och efter att ha rundat Sydamerikas sydspets och provianterat i Concepción, Chile, satte man kurs mot Rapa Nui. Tolv år efter Cook, den 10 april

¹⁹⁵ Ibid, s 138. Sir Joshua Reynolds, konstnär och president i Royal Academy of Art.

år 1786, landar och avreser frankrikes J.F.G. Comte de la Pérouse. Expeditionen finansierades av kung Louis XVI som en reaktion på de engelska framgångarna med Cooks resor, och speciellt publikationerna kring dessa. Syftet var kommersiellt, vetenskapligt och politiskt. Ett upplysningsprojekt med uppgift att samla in växter, djur och artefakter samt framförallt kartlägga Stilla Havets övärld, både geografiskt och ekonomiskt. De Europeiska staterna ritade in den polynesiska världen i politiska sfärer. ”That Europe would carve up the Pacific was understood. Which nation would take which island, or group of islands, was still a question.”¹⁹⁶ Expeditionen hade med sig frön, plantor och husdjur för att stimulera ett jordbruk som kunde proviantera framtida resor och samtidigt framställa Frankrike som den upplysta, gynnande, imperiemakten. Resornas texter, loggar, vetenskapliga texter och konstnärliga alster, var efter Cook både kommersiella och strategiska produkter vilka omgärdades med starka restriktioner. Allt material skulle, enligt kontrakt, samlas in vid återresan för att återlämnas först efter Kungens bedömning.¹⁹⁷ La Pérouses loggböcker, fram till sista anteckningen på Kamtchacka, översattes och gavs ut i de flesta europeiska länder (i Stockholm år 1801). Loggböckerna hade skickats med bud genom Ryssland, till den franska konungen som ivrigt väntade på uppgifter. Budbäraren var den enda ur besättningen som överlevde expeditionen, skeppen gick under vid Vanikoro i närheten av Nya Kaledonien i mars 1788.¹⁹⁸

Uppehållet vid Rapa Nui var kort men bekräftade ändå hans föreställningar om ön och dess invånare. I sin journal skrev Pérouse; ”I had the experience of earlier travellers whose accounts I know by heart, and I could add my own reflections.”¹⁹⁹ Pérouse konstaterade enligt tidigare erfarenheter att rapanui uppför sig som barn vilka inte kan lägga band på sig själva, han tar därför inga risker; ”Accordingly I felt they should be controlled by fear, and I ordered quite a display for our landing which was carried out with four boats and 12 armed soldiers [...] Including the crews of our rowing boats, there were 70 of us”.²⁰⁰ Fransmännen uppskattade befolkningen till minst tvåtusen varav hälften kvinnor och antar att dessa gömdes under Cooks besök.²⁰¹ De franska iakttagelserna bekräftar det mesta av Cooks uppfattning om naturtillgångar, kultur och visar samma negativa inställning till Rapa Nuis kommersiella nytta ”this island offers almost no resources for vessels.”²⁰² Men la Pérouse framhåller sitt godare syfte ”we only landed on the their island to do good to them”, men tyckte inte de själva bemöttes på ett respektfullt sätt ”we asked for nothing in return, and yet they threw stones at us and robbed us of everything they could carry away.”²⁰³ En av tjuvarna var de tvungna att skjuta eftersom luftskott inte hjälpte.²⁰⁴ Jordmånen bedöms mycket fruktsam ”I am sure that 3 days of labour are enough to provide a year’s subsistence for each of them.”²⁰⁵

¹⁹⁶ Haun, s 175.

¹⁹⁷ Dunmore, *The Journal of Jean-Francois de Galaup de la Pérouse*, volym 1, s cxlvi.

¹⁹⁸ Ibid, ccxxvi-ccxxvii.

¹⁹⁹ La Pérouse, Dunmore, s 63. La Pérouse hade studerat både Behrens, Cook och Forsters texter.

²⁰⁰ Ibid, s 57-58.

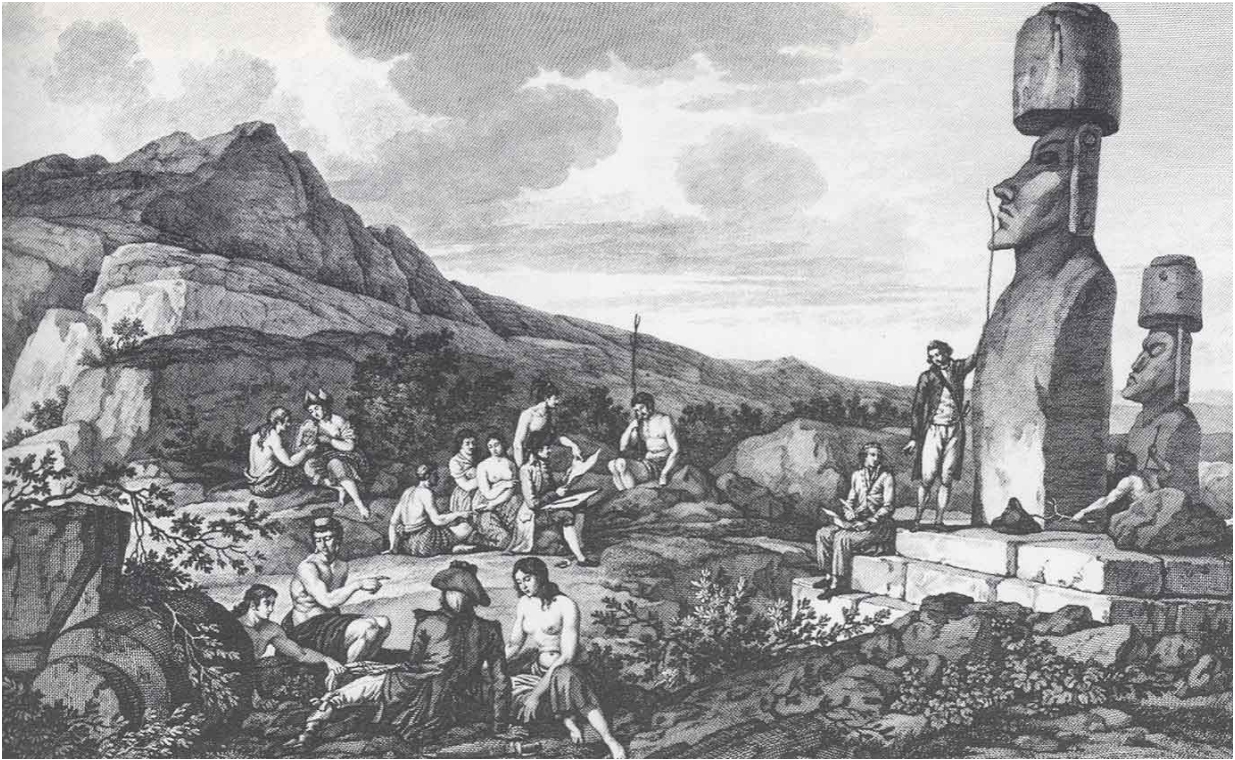
²⁰¹ Ibid, s 61.

²⁰² Ibid, s 69.

²⁰³ Ibid, s 68. de hade med sig olika slag av fröer, utsäde och boskap (getter och grisar)

²⁰⁴ Ibid, s 66.

²⁰⁵ Ibid, s 63.

Insulaires et Monumens de Lile de Pâques, (Invånare och Monument på Påskön), 1791, koppargravyr efter en teckning av expeditionens konstnär M. Gaspard Duché de Vancy.²⁰⁶

Motivet är en forntida kultplats, likt någon arkaisk tempelruin, omgiven av ett kargt och ofruktbart land. Under vetenskapligt arbete umgås några fransmän med en grupp halvnakna ”indianer”, vars vördnad inför de gamla gudabilderna är borta. Under ett spelat intresse för européernas mätningar och skissande själ ”indianerna” deras prylar. Fransmännen spelar med, de har lagt ner sina vapen och utstrålar upplyst humanism. Bilden har en propagandistisk funktion som markerar Frankrikes närvaro som den gynnande koloniala makt Ludvig den XVI påbjudit. Genom att poängtera frånvaron av en kultur med sociala normer och moraliska värderingar, jämförbara med de kristet anständiga, understryks det franska projektets humanistiska perspektiv. I motsats till Hodges romantiska, tillbakablickande, bild av det förlorade paradiset visar de Vancy en bild som pekar fram mot modern upplysning. Bilden speglar även en konflikt mellan upplysningsfilosofernas förnuftsdyrkan och Rousseaus dyrkan av känslorna. Mellan den vetenskapliga rationalismen la Pérouse var en ivrig anhängare av och det romantiska ideal, myten om ”den ädle vilden” han föraktade. ”La Pérouse was to be equally scornful of closet philosophers or closet proto-anthropologists who had never encountered a primitive people in their own environment”.²⁰⁷

Fransmännens iakttagelser både bekräftar och nyansera en del tidigare påståenden om den goda jordmånen och befolkningens karaktär som tjuvaktiga och lättjefulla. La Pérouse beskriver hus för

²⁰⁶ Van Tilburg, Jo Anne, *Easter Island, archaeology, ecology, and culture*, 1994, sid 139.

²⁰⁷ Dunmore, vol. 1, s excix. Dunmore poängterar att Pérouse (liksom även Bougainville) föraktar ”kammarfilosofernas” teorier om verkligheten.

upp till 200 personer men något religiöst liv ser han inte till. Han tonar ner mystiken kring moai genom meningen om att tidigare beskrivningar varit överdrivna och han anser att Hodges lämnat en ofullständig bild av statyerna.²⁰⁸ La Perouse för fram tanken på att ön tidigare varit tätt skogsbevuxen och att skogens försvinnande, ”which these islanders have been unwise enough to cut down”, varit den direkta orsaken bakom moaikulturens nedgång och fall.²⁰⁹ Alla blev då fattiga, menar han, och ingen ville längre resa monument. Fransmännen lämnar ön efter tio timmar, la Pérouse skriver;

If there are no new monuments on the island, it is because equality reigns and it is not worth being the king of a people who go about naked, feeding on sweet potatoes and yams, and conversely these natives, who do not go to war since they have no neighbours, have no need of a chief with wide authority.²¹⁰

5. Sammanbrott.

Without trees, and so without canoes, the islanders were trapped in their remote home, unable to escape the consequences of their self-inflicted, environmental collapse. [...] There were increasing conflicts over diminishing resources resulting in a state of almost permanent warfare. Slavery, became common and as the amount of protein available fell the population turned to cannibalism. [...] When the environment was ruined by the pressure, the society very quickly collapsed with it leading to a state of near barbarism.²¹¹ (påskömyten)

I spåren av 1700-talets upptäcksresor följer 1800-talets exploatering av Stilla havets människor och natur. Genom våld från både kolonialmakternas militär och enskilda profitörer samt virus ursprungsinvånarna saknade resistens mot bryter den traditionella samhällsstrukturen samman i stora delar av Oceanien. Rapa Nui, som efter Gonzalez annektering år 1770 formellt tillhörde Peru, låg avsidet och efter Cooks värdering av öns resurser vid sekelskiftet 1800 fortfortande utanför både politiska och ekonomiska intressesfärer. Men efter den amerikanske skonaren Nancys besök år 1805 vaknade intresset för ön. Nancy kom för att kidnappa slavarbetare till säljaktsindustrin i södra Chile. Besättningen lyckades efter en blodig strid ta till fånga tolv män och tio kvinnor, som kedjades fast i lastrummet. När de tre dagar senare släpptes ut på däck hoppade männen genast överbord för att simma tillbaka till Rapa Nui, allihop drunknade. Kvinnorna, som hade hindrats från att hoppa efter, överlevde men återkom aldrig till Rapa Nui. Den enda som återsåg ön var slav-

²⁰⁸ Ibid, s 61.

²⁰⁹ Pérouse, s 58.

²¹⁰ Ibid, s 63. (Jämför med Homeros, s 184, Achillevs säger Odysseus (då de träffas i Hades) att han hellre vill vara den enklaste dräng och slita i armod ”än regera som kung över alla döda här nere”).

²¹¹ Ponting s 6-7. Begreppet ”barbarism” poängterar skillnad mellan natur och kultur, och här specifikt rapanuis avhumaniserade tillstånd.

kaptenen, J Crocker från Boston, som kom tillbaka för att hämta fler slavarbetare.²¹² Ön blir nu ett eftersökt mål för både slavjägare och valfångare, samtidigt som rapanuis motstånd växer. Fram till början av 1820-talet lyckas också rapanui mota bort de flesta landgångsförsök genom stenkastning. Men alla klarar man inte att stå emot, år 1816 lyckas en rysk trupp bana sig iland och byta till sig lite proviant, man såg inte till en enda kvinna. Under tiden hade populationen, enligt Fischer, återhämtat sig från ”the ravages of the eighteenth-century wars and possible pandemic(s)” till mellan 5- och 6000 själar.²¹³ Flera besökare berättar om rikliga och välskötta odlingar med bevattning från Ranu Rarakus kratersjö.

Valoljeindustrin växte fram som en betydande näring i södra Stilla havet under början av 1800-talet. Både Frankrike och England etablerade valfångsstationer på sina kolonier i Polynesien. England på Nya Zeeland och Frankrike på Tahiti och Tonga. Efter en tillfällig nedgång under kriget mellan England och USA 1812-14, kom valjakten tillbaka som Stilla havets verkliga klondyke. Nu var det USA med sina fångststationer på Hawaii som blivit den överskuggande valfångstnationen. År 1844 seglade 571 valfångstskepp under amerikansk flagg.²¹⁴ Intensiteten runt Rapa Nui ökade och från 1820 var motståndet brutet på Rapa Nui, byteshandel med träsnide och framförallt sexhandeln tar fart. Efter en händelse år 1822, då valfångarna på skonaren Pindos tog ombord några unga kvinnor för att utnyttja dem sexuellt och efteråt brutalt slängde dem överbord, en öbo samtidigt skjuts till döds, blossar motståndet upp igen.²¹⁵ Men bryts snabbt ner igen då både våld och sjukdomar ökar, valfångare varnar på 1830-talet om att de veneriska sjukdomarna har blivit kroniska på Rapa Nui.²¹⁶ Ön blir en tragisk skådeplats laglöshet och förnedring i sjukdomarnas spår.

När valfisket minskar under 1850-talet växer slavtrafiken i dess ställe fram som en stor inkomstkälla åt sjöfarten i Stilla havet.²¹⁷ Slaveriets avskaffande i USA hade mångdubblats priset på den nordamerikanska bomullen, vilket gynnade plantagerna i Australien och Sydamerika. ”Konjunkturer var gynnsam. Företagare och skeppsredare som hade tömt skogarna på sandelträd och länsat haven på sjögurkor och havssköldpaddor fann nu en ny utkomstmöjlighet i att sälja människor.”²¹⁸ Peruanska plantage- och gruvägare var efter slaveriets avskaffande och indianernas

²¹² Orleac, C och Orleac, M, *Easter Island, Mystery of the Stone Giants*, 1995, s 20. Historien går att hitta i fler böcker (Heyerdahl 1989, Altman 2004) men hur det gick för rapanui kvinnorna har jag inte hittat några uppgifter om, inte heller hur många som fick sätta livet till vid tillfångatagandet, eller hur det gick vid slavhandlarnas återkomst.

²¹³ Fischer, s 77. Fischer tror fortfarande på ett förödande inbördeskrig under 1700-talet, men utesluter inte heller epidemier som orsak bakom krisen, då moaier börjat falla. Han tillägger att många unga kvinnor fortfarande var sterila efter veneriska sjukdomar. Jag vill här tillägga att alla siffror om populationen på Rapa Nui, fram till slutet av 1800-talet, är spekulationer och uppskattningar som inte bygger på några som helst reglerade folkräkningar. Orleac/Orleac, s 137. Michel Orleac beräknar populationen vid sekelskifter 1800 till 9600 individer, och en nedgång till ungefär 8200 år 1850.

²¹⁴ Fischer, s 74-75.

²¹⁵ Fischer, s 79.

²¹⁶ Paizer, s 30.

²¹⁷ Petroleumolja ersätter valolja. Slavhandeln förbjuds i England 1830, i Frankrike 1848 och i USA successivt i unionstaterna under 1850-talet och i hela landet först 1865, efter inbördeskriget. Oceanien var ännu laglöst land.

²¹⁸ Le Clézio, *Raga. Att nalkas den osynliga kontinenten*, 2008, s 43. Både dessa naturtillgångar var eftertraktade lyxvaror i Europa och Amerika.

utdöende i desperat behov av billig arbetskraft. Lösningen blev kontraktsarbete ”blackbirding” från Oceanien, däribland Rapa Nui.

”*Blackbird*, koltrast, svart fågel, namnet är avslöjande. I den australiska bushen var detta det öknamn som kolonistörerna gav aboriginerna, då de planerade en människojakt för att bryta ledan i sin tillvaro långt hemifrån. Sydafrikanerna uppförde sig på samma sätt gentemot biushmännen.”²¹⁹

Officiellt värvades arbetskraften på Rapa Nui via kontrakt som lovade mat, två klädbyten per år, och fyra pesos i månaden. Kontrakten dikterades av människohandlare som profiterade på slaveriet vid bomullsfälten, gruvorna och guanobrotten i Peru eller på Tahitis och Fijis kokosplantager. Värvingen sköttes i praktiken av beväpnade banditgång som fångade in öborna och sköt dem som försökte fly. Kontrakten signerades genom en tolk som inte förstod rapanui.²²⁰

Enligt Grant Mcalls sammanställning över kända fartygsbesök vid Rapa Nui dominerar valfångarna mellan, åren 1833 och 1853, besöken på ön med ungefär 60 landstigningar.²²¹ Därefter ökar slavskeppen, året 1862-63 angör 25 slavskepp ön. Den värsta räden sker i oktober 1862 då åtta peruanska slavskepp gör gemensam sak. Åttio beväpnade blackbirders kidnappar över ettusen människor till slavmarknaden i Callao.²²² I juni år 1863 fanns 1408 rapanui registrerade i Peru, 1282 av dessa hade auktionerats ut, de övriga väntade på köpare. De undernärda och utmattade polynesiska slavarbetarna drabbas hårt av smittkoppor, dysenteri eller tuberkulos. Ungefär hälften av slavarbetarna dog innan första året gått.²²³

Slavtrafiken till Peru upphörde efter protester från både den katolska biskopen i Tahiti och plantageägare i franska och engelska kolonier. Biskopens protester tog fart då även konvertiter på olika håll i Polynesien kidnappades och plantageägarna protesterade när brist på egen arbetskraft uppstod i samband med att den lönsamma slavhandeln spred sig. De protesterade genom sina respektive regeringar och under ett gemensamt franskt-engelskt stormaktshot beslutade Peru den 27 april år 1863 att förbjuda slavhandel och återsända alla polynesiska slavarbetare.²²⁴ Beslutet om att återsända polynesierna fattades då de flesta redan hunnit dö av smittkoppor eller TBC. Bara ungefär ettthundra rapanui överlevde slavtiden och bara femton av dessa överlevde båtresan tillbaka.²²⁵ Tillsammans med smittkopporna släpptes de iland på ön, där sjukdomen snabbt spred sig bland de ungefär 2500 öbor som lyckats gömma sig i grottor under de värsta slavräderna. ”Three years later, a missionary was told that so many has died at this time that it had not been possible to bury them all.”²²⁶ När epidemin till sist upphörde var mer än tusen invånare döda. Hela det sociala och

²¹⁹ Le Clézio, s 43.

²²⁰ Fischer, s 88-89.

²²¹ Altman, A, *Early Visitors to Easter Island 1864-1877*, 2004, s 137-143.

²²² Fischer, s 89.

²²³ Ibid, s 90. Fischer nämner exemplet Chillan och Chancay Valley, där endast 119 av 322 rapanui överlevde de första sex månaderna.

²²⁴ Ibid, s 90.

²²⁵ Ibid, s 91

²²⁶ Ibid, s 91.

religiösa systemet har brutit samman. Kvar fanns svält och inbördes strider om det som döden lämnat efter sig. Benny Paiser menar att de legender om inbördeskrig och våldsamheter som samlas in, konstruerats och tecknats ner av europeiska forskare flera decenier senare, till stor del handlar om kollektiva och individuella reflektioner på dessa traumatiska konflikter ”and not accounts of some mythical events many hundred of years earlier.”²²⁷ Etnologen och människorättsaktivisten Bengt Danielsson skriver;

”Detta skändiga folkmord, fick två fransmän att bege sig till ön. Missionären Eugène Eryaud som ville omvända den sista resten rapanui till civiliserade kristna och fårfarmaren Dutrou-Bornier som ville ta över ön för egen räkning.”²²⁸

Missionären Eryaud stannade på ön i nio månader, mellan januari och oktober 1864. Efter denna vistelse skrev han den ditills mest omfattande redogörelsen om Rapa Nui. Texten översattes till flera språk och publicerades i europeiska tidningar och magasin.²²⁹ Eryauds redogörelse medför att Congrégation des Sacrés Coeurs beslutade etablera en permanent missionstation på Rapa Nui.²³⁰ I mars 1866 återkom Eryaud tillsammans med missionären Hippolyte Roussel som skulle leda arbetet på missionstationen. Roussel skriver år 1869 till sina överordnade i Paris:

Cannibalism was practiced for a very long time and only disappeared entirely with the introduction of the Catholicism. Under the sweet and charming exterior that I mentioned above, the natives hid their deceitful, violent and sometimes ferocious characters.²³¹

Våldet och nöden var nu än värre och sjukdomarna grasserade häftigare än någonsin. All traditionell religiös kultverksamhet hade upphört ”All the islands traditional priests, the *tumu iviátua*, had apparently died by 1866 of smallpox and TB; there had certainly been no opposition to Christian conversion from traditional priesthood.”²³² I skuggan av den jordiska tradegin firade missionärerna andliga framgångar. Den sista *ariki mau*, 12 årige Manu Rangi, blev en aktiv kyrkobesökare och döpte om sig till Kerekorio (Gregorie) och Father Roussel kunde utan motstånd förbjuda alla icke-kristna traditioner, inklusive dans, sång, tatuering, nakenhet och sexuell praktik ”Even the word *ure* (penis) was replaced by *kinonga* (wickedness) in the old rapanui language.”²³³ Missionärerna omvände svältande människor som förlorat både tilltron och kunskapen om sin egen mytologi. Eryauds egen uppfattning var att den rest av religiösa riter han såg bland ”Kanacerna” var

²²⁷ Paiser, s 31.

²²⁸ Danielsson, B, *Bengt Danielsson i Söderhavet*, 1989, s 193. Danielsson (1921-1997) var Kontikiresnär, svensk konsul på Tahit, mångårig chef för Etnografiska museet i Stockholm och människorättsaktivist som fick priset Right Livelihood Award 1991 för sin kamp mot övergreppen i samband med de franska kärnvapenproven på Morea.

²²⁹ Fischer, s 92.

²³⁰ Den franska katolska kyrkans mission.

²³¹ Roussel, Hippolyte, ”Easter Island or Rapa Nui”, red, Altman, Ann, M, *Early Visitors to Easter Island 1864-1877*, 2004, s 50. Roussel var missionär på Rapa Nui 1866-1873 utsänd av The Sacred Hearts of Picpus, Paris.

²³² Fischer, s 99.

²³³ Ibid, s 99.

tomma upprepningar av fädens gester vars innehåll redan var glömt.²³⁴

I november 1866 anslöt ytterligare två missionärer. Kapten på skeppet de kom med var Dutrou-Bornier, en fransman med militär bakgrund från Krimkriget och därefter sysselsatt med illegal vapenhandel och blackbirding i Stilla havet.²³⁵ Dutrou-Bornier kom till Rapa Nui i avsikt att värva arbetare till sin kumpan Branders kokosoljeplantage på Tahiti.²³⁶ De båda affärsmännen insåg nu Rapa Nuis kommersiella potential och började lura till sig mark av de hungrande öborna för att anlägga fåruppfödning (de internationella ullpriserna var mycket höga). Nu tycktes alla makter samverka inför en sista dödsstöt mot ön och dess invånare. År 1868 angör det engelska krigsskeppet HMS Topaze ön;

It was also during this visit that the first act of "archaeological blackbirding" of Easter Island's *moái* occurred: the famous statue *Hoa Hakananaiá* (stolen friend) from Órongo, which now dominates the new central court at the British Museum in London.²³⁷

Kolonialmakterna England och Frankrike lämnade därefter fältet fritt för Branders affärer och Dutrou-Borniers despotism, vars metoder blev allt brutalare. Eyraud dör av tuberkulos 1868, medan han försökt rädda rapanuis själar hade han lämnat smittan vidare. Döden fortsatte härja och i dess spår lämnades allt mer mark utan ägare. År 1870 hade de de båda affärsmännen lagt beslag på över 80 % av Rapa Nuis mark, men blir bara än mer giriga och strävar efter fullständig kontroll. Även missionstationen attackeras och missionärerna, som förhindrade arbetsrekryteringen till Branders plantage på Tahiti, försöker slutligen evakuera folket till grannön Mangareva, vilket i sin tur hindras av Dutrou-Bornier.²³⁸ Terrorn från banditerna var nu så svår att missionärerna och öborna sökte hjälp från både biskopen och de franska myndigheter på Tahiti, samt hos den Chilenska regeringen. I juni år 1871 ingår biskopen ett avtal med Branders som ger missionärerna och 275 öbor tillåtelse att resa till Mangareva i utbyte mot att 247 rapanui förs till plantagen på Tahiti. Kvar på Rapa Nui fanns efter detta 230 invånare, utlämnade till trældom hos "guvenör" Dutrou-Bornier som år 1872 utsågs till Frankrikes "official representative" på Rapa Nui.²³⁹

Pierre Loti seglade som kadett på det franska krigsskeppet *La Flore* som angjorde Rapa Nui år 1872. De kom för att hämta en moai till Frankrike, men lyckades bara få med sig ett avhugget huvud. Från ett podium på Louvren vittnar denna moai nu om Frankrikes skamliga roll i Rapa Nuis historia. Loti förmedlade en romantisk bild som ytterligare befäste uppfattningen från slutet av 1700-talet om moais ursprung i en försvunnen mänsklig civilization "carved by an unknown race of people that has either disappeared or dispersed, and its history remains an enigma."²⁴⁰ Han lämnar

²³⁴ Eugène Eryaud, "The Sojourn of the First Missionary on Rapa Nui", 1864, s 20, Altman, A, red. 2004.

²³⁵ Fischer, s 100.

²³⁶ Kokosolja var det nya "guld" som avlöst valolja och människohandel.

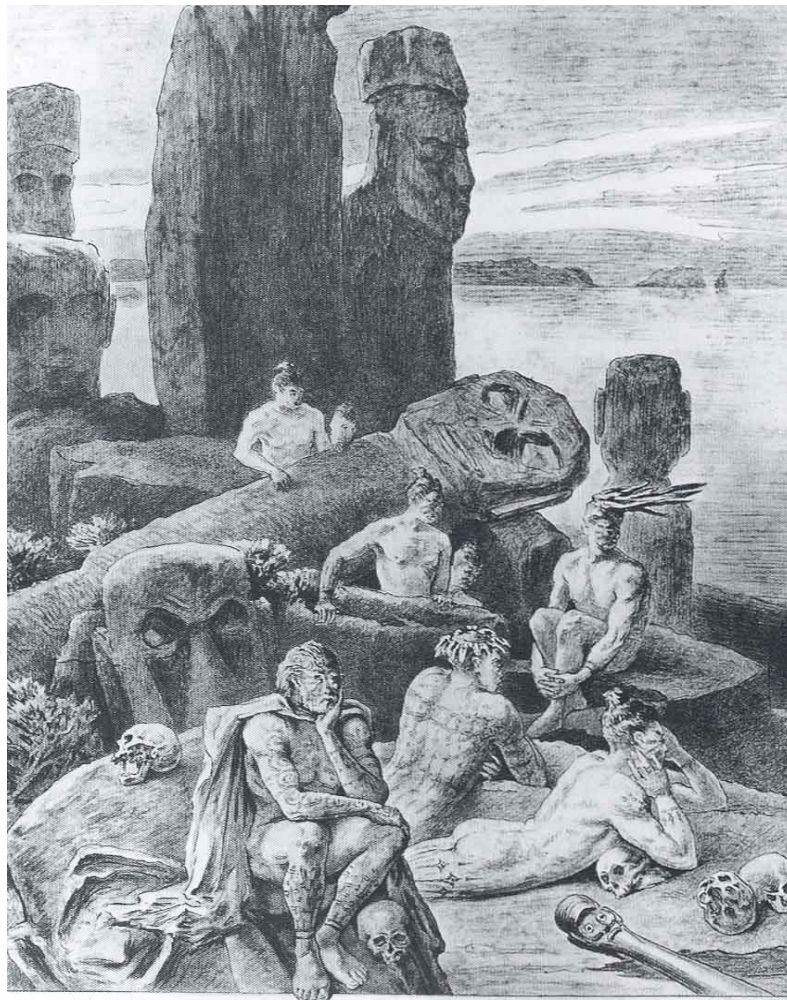
²³⁷ Fischer, s 103.

²³⁸ Mangareva ligger 2443 km från Rapa Nui.

²³⁹ Fischer, s 113-114. 95 stycken av de rapanui som hamnade på Branders plantage dog inom ett år.

²⁴⁰ Loti, P, "Diary of a Cadet on the Warship *La Flore* – 1872", *Early Visitors to Easter Island 1864-1877*, red Altman, A, 2004, s 63.

efter sig en tolkning av moai som understryker det europeiska perspektiv som fortfarande dominerar tolkningen av både utom-europeisk och förhistorisk konst.²⁴¹ En tolkning där moai föreställer gudaförklarade anfäder och påstår att; ”Clearly, these statues are not the work of the Maoris.”²⁴² Loti tillägger att de representerar ”the spirit of the sand and the spirit of the rocks” som, enligt honom, är öns väktare mot angrapp från havet.²⁴³ Loti berättar om ett inbördeskrig med svält och kannibalism före europernas ankomst. Han lämnar även en mytiskt betonad bild av ön och rapanuis samtid när han skriver att de ”dying out little by little, for unknown reasons”.²⁴⁴ Detta trots att han i texten tidigare berättat om både slavräderna som började på 1850-talet och om de smittkoppepidemier som följde i spåren av de hemsända slavarbetarna, decenniet senare.

L'île de Pâques, Pierre Loti, 1872.

²⁴¹ Jag förklarar detta i min fil.kand. uppsats, *Påsköns stenstoder moai – vilket genus representerar de*, 2008. Jag belyser där det europeiska tolkningsföreträdet och gör en tolkning utifrån både ett genusperspektiv och en polynesisk mytologisk kontext.

²⁴² Loti, s 92.

²⁴³ Ibid, s 96.

²⁴⁴ Ibid, s 64.

Loti skriver att moai ”cyklopian statues” pryder platser där ”great chiefs who fell in battle” ligger begravda.²⁴⁵ Pierre Loti lämnar en motsägelsefull bild, beskriver den ”ädle vilden” vilken generöst bjuder på kamratskap, sovplats och smärtsamma avsked, samtidigt som han förklarar att;

One never knows how violent a savage can become all of a sudden, even if he is unusually sweet-tempered and kind, when he is impelled by some primitive passion or some shadowy superstition. One also should not forget that the cannibal instinct slumbers in the depths of the Polynesian soul.²⁴⁶

Loti blir snart en välkänd författare, hans *Marriage of Loti* (1880) var, enligt Georgia Lee, en avgörande lockelsen inför Paul Gauguins resa till Tahiti år 1891. Pierre Loti valdes in i franska akademien 1891.²⁴⁷

Mellan åren 1862 och 1872 dog eller emigrerade 94 % av Rapa Nuis befolkning. Fischer skriver att detta är; ”one of the Pacific’s greatest human losses. It was also then, in blood and anguish, that ancient ”Easter Island” crumbled.”²⁴⁸

Dutrou-Bornier mördades den 6:e augusti 1876, endast 111 öbor överlevde honom.²⁴⁹ Fåruppfödningen forsatte genom den betydligt fredligare Alexander Salmons tillsyn, men fortfarande under Branders ägande. Chile annekterar Rapa Nui år 1888 genom ett egenmäktigt initiativ av sjöofficeren Policarpo Toro, som svar på en vädjan från öns invånare om skydd mot fler övergrepp och klagörandet av att varken Frankrike, USA eller England ville ta något ansvar för ön. Chiles regering sålde vidare öns betesmarker till det brittiskt ullfårsföretaget Williamson-Baifour.²⁵⁰ Till öns guvernör utsåg regeringen företagets uppsyningsman medan ursprungsinvånarna stängdes in bakom höga stängsel i ett gettoliknande läger där både fattigdomen och TBC:n fortsatt härjade. 1900-talet medförde formellt chilenskt medborgarskap men vägrad inresa till fastlandet på grund av smittorisken från spetälskan som förekom på Rapa Nui.²⁵¹

År 1934, då den franske etnologen Alfred Métraux gjorde ett fyra månader långt besök på ön var fårantalet uppe i 70 000 och folkmängden 456 han skrev att: ”Missförhållandena på Påskön var oförnekligen vid denna tid värre än i någon annan söderhavskoloni.”²⁵² Ursprungsbefolkningen på Rapa Nui var fram till 1954 instängda bakom stängslet runt Hanga Roa.²⁵³

²⁴⁵ Ibid, s 91.

²⁴⁶ Ibid, s 76.

²⁴⁷ Altman, s x. G. Lee skriver förordet till boken *Early Visitors to Easter Island*.

²⁴⁸ Fischer, s 86.

²⁴⁹ Ibid, s 118.

²⁵⁰ Danielsson, s 204.

²⁵¹ Ibid, s 204.

²⁵² Danielsson, s 207.

²⁵³ Martinsson-Wallin, H, 1994, s 32.

6. Sammanfattande slutsats.

Vi lever på jorden. Och i rymden är jorden som en ö. En ö har gränser, som alla som lever där måste rätta sig efter. En ö kan förändras, ja, den förändras alldeles säkert, men *hur* den förändras beror till stor del på dess invånare.²⁵⁴ (påskömyten)

Vid 1600-talets mitt var kollapsen total. Med resursbrist och svält börjar ett allas krig mot alla. Klanerna hemföll åt kannibalism och befolkningen minskade drastiskt. När vi njuter vårt påskägg – industriellt och storskaligt framvärt – gör vi kanske klokt i att begrunda Påsköns budskap.²⁵⁵ (påskömyten)

Påskömytens konturer formas genom texter och bilder producerade i samband med 1700-talets upptäcktsresor i Stilla Havet. Resor vilkas drivande krafter övergår från handelskompaniernas jagande efter profit under tidigt 1700-tal mot kolonialstaternas kamp över den regionalt politiska hegemonin under seklets senare del.²⁵⁶ Föreställningen ”Påskön” konstrueras i relation till dessa krafter, vilka inkluderar diskurser som kapitalism, nationalism och rationalism.²⁵⁷ Beverly Haun menar att: ”All 'information' about the island is a version filtered through the perceptions and evaluations of the writers.”²⁵⁸ Den reella situationen på Rapa Nui hade en underordnad betydelse.

Det Holländska Västindiska kompaniet var en affärsrörelse vars ekonomiska bas var slavhandel. Expeditionens syfte var att hitta nya tillgångar, ädelmetaller och slavar, samt platser att grunda handelskolonier på. Roggeveen var också personligt engagerad i företagets vinst.²⁵⁹ Detta präglade förstås både vad expeditionen sökte, såg och dokumenterade. Rapanuis fysiska kvaliteter och kynne noterades, liksom eventuella metallförekomster och odlingsmöjligheter på ön och prioriterades i dokumentationen på bekostnad av kulturellt och socialt intresse.

Mytbilden av rapanuis fysiska kondition, ”svårt avmagrade själar”, stämmer dåligt med den holländska redogörelsen.²⁶⁰ Roggeveen säger tvärtom att de är kroppsligt välbyggda, muskulösa och friska.²⁶¹ Han berättar om hur öbor efter att ha simmat flera hundra meter och klättrat upp på skeppen, ofta bara snodde åt sig någon av sjömännens mössor och kastade sig ner i havet igen. Tvärtemot mytbildens påstående om öbornas ”eländiga tillstånd” är Roggeveen och de andra befäl eniga i en beskrivning av ön som mycket fruktbar med en rik jord, ett gott klimat och ett

²⁵⁴ Sörlin – Öckerman, s 16.

²⁵⁵ Jagers, Lundqvist, i GP-artikel, 2004-04-08.

²⁵⁶ Merkantil ekonomi innebär i detta sammanhang även kolonial politik, liksom imperialismen till stor del har ekonomiska drivkrafter. Jag (författaren) syftar till förskjutningen av resornas bakomliggande ”kraftcentrum”.

²⁵⁷ Upptäcktsresorna motiverades både vetenskapligt (Cook och Pérouse) politiskt (Gonzalez) och ekonomiskt (Roggeveen). England var i slutet av 1700-talet en ledande slavhandelsnation, precis som slavhandeln varit den ekonomiska motorn i det holländska Väst-Indiska kompaniet under seklets första hälft, nationalismen och den imperialistiska krigs- konfliktsituation var hela tiden närvarande. (författarens kommentar)

²⁵⁸ Haun, s 30.

²⁵⁹ Scharp, s 4-5. Roggeveen och hans arvingar garanteras en tiondel av handelsvinsterna i 10 år.

²⁶⁰ Jagers, s 6, Sörlin/Öckerman, s 11.

²⁶¹ Roggeveen, s 31. Även Behrens beskriver människorna som vältränade. De anonyma sjömännen ger bilder av öborna som jämförs med Goliat och Herkules.

latent överflöd på jordbruksvaror.²⁶² Roggeveen ger i sin officiella redogörelse ingen uppskattning av populationen på Rapa Nui.²⁶³

Mytbilden att holländarna möts av ”barbarer” ”inbegripna i ständiga krig” stämmer inte med källtexterna.²⁶⁴ Varken Roggeveen eller Behrens beskriver vapen, fientligheter eller inbördes strider.²⁶⁵ Holländarna välkomnades iland, men tvekade länge. Roggeveen förklarade sin oro med orden; ”for although these people showed us every sign of friendship, yet the experience of others has taught us that one may not put too much trust in any Indians.”²⁶⁶ Nakna mötte i stället rapanui främlingarna ombord på deras jättelika farkoster. Det som utlöste skjutandet tycks, enligt både Roggeveens och Behrens redogörelser, snarast kunna hänföras till européernas rädsla.

Resans två först kända texter, T.D.H:s och Behrens samt deras illustrationer, kom att grundlägga Rapa Nuis mytbild. De sammanföll i tid med att föreställningen om ett jordiskt paradiset var förlagt till Terra Australis och Söderhavet. Sjömäns, piraters och upptäcksresenärers äventyrsskildringar utkom i ständigt nya upplagor, följetonger och översättningar. De anonyma sjömannens berättelser gestaltades i en kulturell kontext avlägsen från Rapa Nuis verklighet.

Spekulationerna kring hur stenstoderna på Rapa Nui skapats och placerat på sina platser börjar redan med de första européernas besök. Både Roggeveens och Behrens förklaring är att de har formats av någon slags lera. De beskriver också båda en kult, ceremonier och prästerskap, i anslutning till moai. Eftersom Roggeveens text försvinner blir det Behrens redogörelse som studeras inför de kommande resorna till Rapa Nui. Mellan de spansk/peruanska texterna och Behrens finns en textuell harmonisering, de beskriver båda kvinnorna som lockande och villiga till sexuella kontaktet och samhällsskicket styrt genom självständiga hushåll under mannens ledning utan någon överordnad hierarki. Även beskrivningen ankomsten är sådant som förenar dessa texter och samtidigt skiljer de från Roggeveens redogörelse. Behrens och Aguera/Hervés uppfattningar kommer att återges även genom Cooks och la Pérouses rapporter. I allt väsentligt delar Aguera-Hervé uppfattning med Behrens om Rapa Nui, men på en viktig punkt skiljer de sig åt, då Aguera antyder att moai inte skapats av de människor som nu bor på ön.²⁶⁷ Denna anmärkning kommer Cook senare att ta till sig, då han markerar avstånd till holländarens beskrivning.

I takt med handelskompaniernas tillbakagång växte de nationalistiska och vetenskapliga motiven inför upptäcksresor i Stilla havet. Sökandet efter kunskap hade i hög grad både politiska och ekonomiska implikationer och utspelades på ett hav av imperialistiska och koloniala intressen.

²⁶² Roggeveen, s 37. Detta behöver ju inte vara mer sant, men diskussionen här gäller vad mytbilden säger att Roggeveen sett i kontrast till vad han själv säger att han sett. (författarens kommentar)

²⁶³ Roggeveen, s 35. Han poängterar att redogörelsen brister på grund av alltför kort tid och begränsad plats, inför vistelsen i land.

²⁶⁴ Sörlin/Öckerman, s 11.

²⁶⁵ Förutom den hotande stenkastaren under landstigningen, som de sköt. Däremot målar de anonyma berättarna upp en bild som stämmer bättre överens med mytbilden.

²⁶⁶ Roggeveen, s 32-33.

²⁶⁷ Aguera, Corney, s 94. (uppsatsen, s 24)

The shift in emphasis from overt buccaneer avarice to avarice in the spirit of scientific investigation and imperialism can be seen in the difference between the first two expeditions to Easter Island – the commercial Dutch and the territorial Spanish – and the “scientific” expeditions of the British and the French that followed.²⁶⁸

Engelsmännens tvådagarsbesök år 1774, 52 år efter Roggeveens våldsamma landstigning och fyra år efter den spansk/peruanska maktdemonstrationen, resulterade i den först officiellt publicerade beskrivningen av Rapa Nui. Och Cooks redogörelse har mer än något annat dokument statuerat synen på Påsköns historia.²⁶⁹ Expeditionens uppfattning om en minskad befolkning får i samband med iakttagelser av liggande moai och vapen förklaringen att ön härjats av inbördeskrig under 1700-talet. Cook drar slutsatsen att eftersom ingen bryr sig om att reparera moai är de fornlämningar som välts omkull under kriget.²⁷⁰ Problemet med hur moai skapats eller framförallt transporterats och rests löser Cook genom att förlägga skapelsen till en tid före kriget.²⁷¹ Rapanui kom efter detta att uppfattas separerade från de människor och den kultur som skapat moai. Cook skriver: ”the gigantic stone statues so often mentioned are not, in my opinion, looked upon as idols by the present inhabitants whatever they might have been in the days of the Dutch”.²⁷² Han gör här en markering mot den holländska (Behrens) beskrivningen och förklarar att moai ”must have been a work of immense time, and sufficiently shew the ingenuity and perseverance of the islanders in the age in which they were built; for the present inhabitants have most certainly had no hand in them”.²⁷³ Cook reste mytbildens fråga om vilket ursprung moais skulptörer hade och vart de tagit vägen.

Hodges förstärker i *Utsikt och monument på Påskön (1777)* känslan av en civilisations undergång genom att lägga ett arkaiskt skimmer över ön där moais ansikten står vända ut mot den ödesmättade horisonten.²⁷⁴ Miljön skildras som en kontrasterande motbild till paradisen Tahiti.²⁷⁵ Döds-kallen symboliserar förgängligheten, passaren berättar om skapandets kunskap som nu försvunnit in i tidens dimmor. Mytens påstående om att rapanui är kulturellt avskild från öns tidigare civilisation och artefakter etablerades genom British Society och inom den vetenskapliga diskursen.

La Perouse återger tolv år senare en betydligt ljusare bild av tillståndet på ön. Han antog att stora delar av befolkningen varit gömda under Cooks besök.²⁷⁶ La Péruose anslöt till Cooks uppfattning om att moai var fornlämningar, men tvivlade på teorin om inbördeskriget och lade i stället fram

²⁶⁸ Haun, s 62.

²⁶⁹ Museo P.S.E. panel 2. Anger Cooks expedition som en av sina viktigaste källor.

²⁷⁰ Forster, expeditionens vetenskapliga ledare, gissade att ett vulkanutbrott, Sparman föreslår en ”Jordens revolution”.

²⁷¹ Bristen på timmer och tågvirke gjorde att Roggeveen antog moai hade formades av lera, Aguera gissade på cement.

²⁷² Cook, s 357. Han anspelar på Behrens (Agueras) beskrivning av ceremonier och prästerskap i anslutning till moai.

²⁷³ Ibid, s 358. Cooks uppdrag var i hög grad politiskt och det präglar även texten, bl.a. anser han Davis vara den rätta upptäckare, s 348, och hans markering av öns låga värde, s 349, (uppsatsen, s 26) kan läsas som en polemik mot den holländska (och spanska) uppfattningen om ön, Behrens uttrycker detta på s, 137, (uppsatsen, s 22)

²⁷⁴ I verkligheten stod de betydligt robustare moai vända in mot land och ”såg” ut över människornas bosättningar och odlingar.

²⁷⁵ Bilderna är också beställda för att hänga bredvid varandra och förstås förstärka varandras budskap ömsesidigt.

²⁷⁶ Van Tilburg, s 32. Hon påstår att sexhandeln hade varit omfattande under det spansk/peruanska sex dagar långa besöket år 1770. Det låter inte heller orimligt med tanke på den samtidigt öronbedövande maktdemonstrationen.

hypotesen om en skogsdöd som orsak till den ursprungliga civilisationens undergång. Han lanserar därmed idén om Rapa Nui som en tidigare skogsklädd ö och förlägger den ekologiska katastrofen till 1600-talet. Dessa två konkurrerande mytbilder kommer senare att integreras i den miljöhistoriska mytbilden genom scenariot där den ekologiska katastrofen under slutet av 1600-talet resulterar i inbördeskriget under början av 1700-talet.²⁷⁷

Även i de Vancys bild, *Invånare och monument på Påskön* (1791) betonas distansen mellan samtidens rapanui och monumentens forntid. Den stora skillnaden är att Vancy till detta markerar det franska uppdraget, ”den gynnande makten”, genom de franska upplysningsmännens närvaro i bilden. Till skillnad mot Hodges sökande efter ett ursprung, blickar han framåt i en humanistisk och vetenskaplig riktning.²⁷⁸ De Vancy förmedlar ett intryck av att Moai har en närmare släktskap med de kultiverade fransmännen än med rapanui, hans bild är också talande genom sin ohöljt falska återgivning av förhållandet mellan européer och polynesier. Bilden säger ingenting om den sexuella, kulturella eller ekonomiska exploateringen i upptäcktsresenärernas spår. Ingenting om de sjukdomar som redan från de första europeiska landstigningarna spred död bland Stilla havets öar, inte heller om den befogade rädsla som låg till grund för att gömma sig i grottor under européernas vistelse på land.

Le Clézio skriver i *Raga. Att nalkas den osynliga kontinenten*, (2008) att de första europeiska forskningsresenärerna i Stilla havet inte hade särskilt rena avsikter, ”man kan döma sjöfararna strängt, de var äventyrare som från första början valde att röva och bruka våld.”²⁷⁹ Plundring och våldsamheter kännetecknade både Cook och Bougainville. Öborna sökte skydd och gömde sig i inlandets grottor efter hand som de europeiska fartygen började dyka upp över Stilla havets horisonter.

De första kontakterna var brutala. Efter långa månader till sjöss krävde sjömännen att deras behov av livsmedel, vatten och kvinnor skulle tillfredställas. Varje försök till motstånd från öbornas sida straffades strängt. När befolkningen rodde ut mot fartyget fick besättningen order att skjuta med musköt på första bästa båt inom skotthåll. Därefter skapade fältslagan, en lätt kanon, panik bland de nyfikna. De underkastade sig och lät nykomlingarna lägga beslag på allt som kunde stilla deras vrede.²⁸⁰

Det råder helt klart delade meningar om avskogningens orsaker. Flenely/Bahn säger att människan överutnyttjat Rapa Nuis skogsresurser genom virkesuttag och i huvudsak svedjebbruk. Med den polynesiska råttan som gnagande medbrottsling. De avfärdar klimatet som avgörande orsak. Mieth/Bork framhåller genom markanalyser att både svedjejordbruk och virkesuttag varit avgörande faktorer, i samband med en långvarig förändring av klimatet. Hunter-Anderson hävdar klimatförändringarnas skuld och belägger detta dels utifrån jämförelser med traditionell polynesisk odlingskultur dels genom spåren av skogens tillbakagång redan innan de första människorna steg i

²⁷⁷ Diamond, 131-135.

²⁷⁸ Kanske är det intressant att bilden är skapad efter de Vancys skiss och efter/under den franska revolutionen.

²⁷⁹ Le Clézio, s 41.

²⁸⁰ Ibid, s 40.

land på Anakenas strand. Hon avfärdar rättans roll i sammanhanget. Även Chatrine Orleac hävdar klimatorsaken och stödjer sin hypotes på omfattande kolanalyser i kombination med arkeologisk forskning. Hon säger att en successiv avskogning pågått fram till början av 1600-talet. Orleac menar att hypotesen om människan som den destruktiva agenten till avskogningen på Rapa Nui bör omprövas.

Without attempting to minimize the impact of man on his environment, a knowledge of Polynesian cultures in general and their management of the natural surrounding in particular (Hunter-Anderson 1998:95-97), as well as simple common sense (why destroy a forest that one needs for his material and spiritual survival?), make it no longer reasonable to attribute to the people of Easter Island the sole responsibility for an ecological catastrophe that is without precedent in the Polynesian world.²⁸¹

Flenely förklarar att: ”Orsakerna till stora ekologiska och kulturella förändringar är ofta komplexa och att ange en ensam orsak är otillräckligt”, i detta instämmer Orliac, Mieth och Bork. Samtliga här nämnda forskare avfärdar moaitransport som avgörande orsak till skogsdöden på Rapa Nui.

Den ständigt hårda vinden och de stora delar av året kyliga nätterna, vintertid präglade av Humboldtströmmens kalla polarvatten, sommartid av varmare tropiska strömmar och vindar är en verklighet invånarna på Rapa Nui lever med och har lärt sig leva med. Man försörjer sig genom en anpassad teknologi och bygger enligt en anpassad arkitektur ”so that they are always as well shut in against wind and rain as those who live beneath thatched roofs in Holland.”²⁸² I motsats till mytbildens katastrofscenario, där avskogningen ledde till inbördeskrig, lärde sig människorna på Rapa Nui att överleva utan stora träd. Stenen, den svarta värmelagrande lavastenen, ersatte träden som skydd mot blåst och kyla. Men det innebar ett hårt slit på stenåkrarna och ett vågspel under fisket vid kusterna där de kraftiga dyningarna från världshavet ständigt hamrar mot öns vassa klippor. Beroendet av vädrets makter var en ödesfråga. 1600-talet, den period då mytbildens ekologiska katastrof utspelas verkar, enligt aktuell forskning, varit en relativt lugn period, efter det svårare 1400-talet och före det ödesdigra 1700-talet, som övergick i den mänskliga katastrofens 1800-tal.²⁸³ Det är sannolikt att rapanuis mytologi och religiösa uttryck förändrades under de växlande epokerna. Men det handlade i så fall inte om att byta religion, utan snarare om förändrade förhållandet mellan och säkert inom religiösa ceremonier och kulturella ritualer.²⁸⁴ Bytet av mytologi drevs igenom under det kulturella och mänskliga sammanbrottet på 1860- och 70-talet, då Rapa Nui kristnades.

Bengt Danielsson berättar att på nästan alla Polynesiska öar hann européer, i allmänhet missionärer, teckna ner de viktigaste legenderna innan de muntliga kulturbärarna gick i graven. Det enda viktiga undantaget, säger han, är Påskön ”där befolkningen inom loppet av några få år

²⁸¹ Orleac, 2000, s 218.

²⁸² Roggeveen, s 34.

²⁸³ Mieth/Bork, s 91. De menar att förbättringen under 1900-talet orsakade jorderosionens återkomst, vilket i sin tur ledde till att en stor del av Rapa Nuis inhemska flora dog ut.

²⁸⁴ Att Moai- och Tangata manu-kulten sägs representera konkurrerande grupper vilar i mycket lösa hypoteser.

utrotades lika effektivt som om den hade sopats bort av en cyklon eller en havsvåg.”²⁸⁵ Bengt Danielsson skriver under rubriken, ”Påskön, de dödas ö.”

Bland de 110 utmärklade och skräckslagna varelser som överlevt denna påsköversion av nazisternas judeförintelse fanns varken hövdingar, präster eller lärda, vilket med andra ord betydde, att ingen längre kände till öns historia och urgamla traditioner. Sällan har ett helt folks kultur utplånats så fort och grundligt som på Påskön.²⁸⁶

Det är på dessa människors fragmentariska minnesbilder, nedtecknade och tolkade under traumatiska förhållanden i slutet av 1860-talet, av bland andra missionären Eugène Eryaud, han som sa; ”Bland ociviliserade vildar, där går varken att ställa frågor eller få någon information”, som påskömyten vilar.²⁸⁷

Uppsatsens avgörande fråga har handlat om påskömytens vetenskapliga trovärdighet. Prövningen har gällt dels dess påståenden om avskogningens orsak och konsekvenser, dels dess förhållande till källtexter. Påståendet om att avskogningens avgörande orsak varit trädfällning i samband med transporter av moai har visat sig sakna all förankring inom aktuell vetenskaplig diskussion. Den arkeologiska forskningen motsäger också påskömytens påståenden angående avskogningens konsekvenser. Avgörande påståenden av förhållandet på Rapa Nui vid tidpunkten för de första européernas ankomst år 1722 har även de visat sig sakna verifierbar förankring, snarare är de direkt motstridiga den källtext som i huvudsak hänvisas, Roggeveens vittnesdokument.

Jag anser därmed frågeställningen besvarad och tesen prövad samt att den visat sig vara riktig.

Uppsatsens parallella frågeställning handlar om påskömytens historia och kontextuella förhållanden. Detta är förstås en mer komplicerad fråga och kan utifrån den här uppsatsen bara ange tendenser och väcka frågor inför en fördjupad forskning. Men den uppfattning analysen väcker är att mytbilden från början gestaltats utifrån europeiska föreställningar om det främmande, det lockande och det skrämmande. Föreställningar som efterhand skingrats inför bedömningar kopplade till ekonomiska och politiska värderingar.

Ursprungsbefolkningen, rapanui, separerades från både sin kultur och sin historia. En separation där de ansågs besitta ett mindre mänskligt värde än mytbildens moaiskulptörer. De betraktades som ociviliserade tjuvar, kannibaler och barbarer, de avhumaniserades. Denna mänskliga degradering bidrog, på ett moraliskt plan, till att legitimera den förödande exploatering som ledde till rapanuis kulturella sammanbrott.

Ivan Dahlstrand
Krokstrand 2009-04-27

²⁸⁵ Danielsson, s 191.

²⁸⁶ Ibid, s 193.

²⁸⁷ Eryaud E, “The Sojourn of the First Missionary on Rapa Nui”, s 15, Altman A, red, *Early Visitors to Easter Island 1864-1877*, 2004.

Källor och litteratur

Aguera, don Antonio Francisco, "Journal of the Principal Occurrences During the Voyage of the Frigate *Santa Rosalia* from El Callao de Lima to the Island of David and thence to San Carlos de Chiloe in the year 1770", *The Voyage Of Captain Don Felipe Gonzalez To Easter Island*, red, Corney, Hakaluyt Society, Cambridge, 1908.

Altman, Ann M. *Early Visitors to Easter Island 1864-1877, The Reports of Euene Eyraud, Hippolyte Roussel, Pierre Loti and Alphonse Pinart*. The Easter Island Foundation, Los Osos, 2004.

Amat, de Manuel, "Report of Arrival at San carlos de Chiloe", *The Voyage Of Captain Don Felipe Gonzalez To Easter Island*, red, Corney, Hakaluyt Society, Cambridge, 1908.

Armstrong, Karen, *Myternas historia*, Albert Bonniers Förlag, Stockholm, 2005.

Bacon, Francis, *Det Nya Atlantis*, Carlsson bokförlag, Stockholm, 1995, (1627).

Bahn, P G, "Respect versus contempt for evidence: Reply to Hunt and Lipo", red, Wallin och Martinsson-Wallin, *Rapa Nui Journal*, Easter Island Foundation, Los Osos, 2007.

Beaglehole, J. C., *The Journals of Captain Cook on his Voyages of Discovery, vol ym. II, The Voyage of the Resolution and Adventure 1772-1775*, Hakaluyt Society, Cambridge, 1961.

Bendz, Gerhard, "Den Grekiska Litteraturen", *Litteraturens världshistoria, forntiden*, Nordstets Förlag AB, Stockholm, 1991, (1971).

Behrens, Friederich, "Der wohlversuchte Sud-Länder, das ist : ausführliche Reise-Beschreibung um die Welt", *The Voyage Of Captain Don Felipe Gonzalez To Easter Island*, red, Corney, Hakaluyt Society, Cambridge, 1908.

Buxton, Richard, *Den Grekiska Mytologins Värld*, Prisma, Stockholm, 2004.

Cook, James, *The Voyage of the Resolution and Adventure 1772-1775*, edit by J. C. Beaglehole, Hakluyt Society, Cambridge, 1961.

Corney, Glanvill, Bolton, *The Voyage of Captain Don Felipe Gonzalez, In the Ship of the Line San Lorenzo with the Frigate Santa Rosalia in Company to Easter Island in 1770-1.*; Hakluyt Society, Cambridge, 1908.

Dampier, William, *A New Voyage Round The World, The Journal of an English Buccaneer*, James Knapton, London, 1697.

Danielsson, Bengt, *Bengt Danielsson i Söderhavet*, Bra Böckers Förlag, Höganäs, 1986.

Diamond, Jared, *Collapse, how societies choose to fail or succeed*, Penguin Group, New York, 2005.

Dunmore, John, *The Journal of Jean-Francois de Galaup de la Pérouse 1785-1788*, volym 1 och 2, Hakluyt Society, London, 1994.

Eyraud, Eugène, "The Sojourn of the First Missionary on Rapa Nui, Eugène Eyraud Among the Kanacs, 1864", *Early Visitors to Easter Island 1864-1877*, Altman, A., red, The Easter Island Foundation, Los Osos, 2004.

Fischer, Steven, Roger, *Island at the End of the World, the Turbulent History of Easter Island*, Reaktion Books, London, 2005.

Flenely, John och Bahn, Paul, *The Enigmas of Easter Island*, Oxford University Press, New York, 2003.

Gombrich, E. H. *Konstens Historias*, AB Raben och Sjögren Bokförlag, Malmö, 1966.

Haun, Beverley, *Inventing "Easter Island"*, University of Toronto Press, Toronto Buffalo London, 2008.

Hervé, Don Juan, "Narrative of the Expedition Undertaken by Order of His Excellency Don Manuel De Amat, Viceroy of Peru, in the ship San Lorenzo and the frigate Santa Rosalia, from the Harbour of El Callao de Lima to the Island of David in 1770", *The Voyage Of Captain Don Felipe Gonzalez To Easter Island*, red, Corney, Hakaluyt Society, Cambridge, 1908.

Heyerdahl, Thor, *Aku Aku Påskeöas Hemmelighet*, Gyldendal Norsk Förlag, Oslo, 1957.

Heyerdahl, Thor, *The Art of Easter Island*, Georg Allen & Unwin Ltd., London, 1976.

Heyerdahl, Thor, *Påskön, en gåta som fått svar*, Bra Böcker Förlag, Höganäs, 1989.

Homer, *Odysséen*, Natur och Kultur, Stockholm, 2008, (ca: 700 f.kr.)

Hunt, T. L. och Lippo, C. P., "Chronology, defrostation, and 'collapse': Evidence vs. Faith in Rapa Nui prehistory", red, Wallin och Martinsson-Wallin, *Rapa Nui Journal*, volym 21, Easter Island Foundation, Los Osos, 2007.

Jagers, C. Sverker, "Hållbar utveckling som politik", 2005, red., Jagers, C. Sverker, *Hållbar utveckling som politik, om miljöpolitikens grundproblem*, Liber AB, 2005.

Jagers, S. och Lundqvist, L. J., "Ett budskap att begrunda", *Göteborgs Posten*, 2004-04-08.

Kjellgren, Eric, *Splendid Isolation, art of Easter Island*, The Metropolitan Museum of Art, New York, 2001.

La Pérouse, *The Journal of Jean-Francois de Galaup de la Pérouse 1785-1788*, volym 1 och 2,

Le Clézio, J.M.G., *Raga. Att nalkas den osynliga kontinenten*, Elisabeth Grate Bokförlag, Stockholm, 2008.

Loti, Pierre, "Diary of a Cadet on the Warship 'La Flore' – 1872", *Early Visitors to Easter Island 1864-1877*, red, Altman, Easter Island Foundation, Los Osos, 2004.

Meatrux, Alfred, *Ethnology of Easter Island*, Bishop Museum, Honolulu, 1940.

Martinsson-Wallin, Helene, *Ahu- the ceremonial stone structures of Easter Island*, Societas Archaeologica Upsaliensis, Uppsala, 1994.

Mieth, Andreas och Bork, Hans-Rudolf, *Easter Island – Rapa Nui, Scientific Pathways to Secrets of the Past / Man and Environment I*, Departement of Ecothecnology and Ecosystem Development, Ecology Center, Cristian-Albrechts- Universität, Kiel, 2004.

More, Thomas, *Utopia, Landet Ingenstans*, Norma, Skellefteå, 2001, (1516).

Museo Antropologico P. Sebastian Englert, *Guide of the Museum*, Rapa Nui, 2007.

Orleac, C och Orleac, M, *The Silent Gods, Mysteries of Easter Island*, Harry N. Abrams, New York, 1995.

Orleac, Catherine, "The Woody Vegetation of Easter Island Between the Early 14- and the Mid-17 Centuries AD", *Easter Island Archaeology, Research on Rapanui Culture*, red, Stevenson, och William, Easter Island Foundation, Los Osos, 2000.

Paiser, Benny, *From Genocide to Ecocide: the Rape of Rapa Nui*, John Moores University, Liverpool, 2007. www.sacredsites.com/americas/chile/easter_island.html.

Pinart, Alphonse, "Voyage to Easter Island 1877", *Early Visitors to Easter Island 1864-1877*, red, Altman, Easter Island Foundation, Los Osos, 2004.

Ponting, Clive, *A Green History of the world, The Environment and the Collapse of Great Civilizations*, Penguin Books Ltd, Middlesex, 1991.

Rennie, Neil, *Far-Fetched Facts, The Literature of Travel and the Idea of the South Seas*, Clarendon Press, Oxford, 1995.

Roggeveen, J., ”Extrakt from the Official Log of the Voyage of Mynheer Jacob Roggeveen in the Ships Den Arend, Thienhoven and De Arikaansche Galey, in 1721-2, in so far as it relates to the discovery of Easter Island.”, red, Corney, *The Voyage Of Captain Don Felipe Gonzalez To Easter Island*, Hakluyt Society, Cambridge, 1908.

Roussel, Hippolyte, ”Easter Island or Rapa Nui”, *Early visitors to Easter Island 1864-1877*, red, Altman, Easter Island Foundation, Los Osos, 2004.

Routledge, Kathrine, *The Mystery of Easter Island*, London, 1919.

Ruiz, Eduardo och Eyzaguirre, Tagle, *Easter Island: the first three expeditions 1722-1774*, Rapanui Press Hanga Roa, Rapa Nui-Easter Island, 2006.

Sharp, Andrew, *The Journal of Jacob Roggeveen*, Clarendon Press, Oxford, 1970.

Souli, Sofia, *Grekisk Mytologi*, Athen, 1995.

Sparman, Anders, *RESA till Goda Hopps – Udden, Södra Pol- kreften och Omkring Jordklotet, samt till Hottentott- och Loffer- Landen, Åren 1772-76*, Anders J. Nordström, Stockholm, 1783.

Sörlin, Sverker och Öckerman, Anders, *Jorden en ö, En global miljöhistoria*, Natur och Kultur, Stockholm, 1998.

Thomas, Nicolas, *In Oceania, Visions, Artifacts, Histories*, Duke University Press, Durham and London, 1997.

T.D.H., Anonyma Sjömän, ”An Historical Collection of the Several Voyages and Discoveries in the South Pacific Ocean 1770”, volym 2, red, Alexander Dalrymple, (1770), De Capo Press, New York, 1967, red, Haun, *Inventing 'Easter Island'*, University of Toronto Press, Toronto, 2008.

Van Tilburg, Jo Anne, *Easter Island, archaeology, ecology and culture*, London, 1994.

Wallin, Paul och Martinsson-Wallin, Helene, ”Så befolkades stillahavsöarna”, *Populär Arkeologi*, nr 1, 2008.

Bilder

1. "Dutch landing at Easter Island", Johannes van Braam, *Tweerjaarige Reyze rando de wareld*, (Dordrecht, 1728), frontispiece. Courtesy of Special collections Library, University of Michigan. Red, Haun, *Inventing "Easter Island"*, 2008, s 72.
2. "French officers and natives at Easter Island", Duché de Vancy, 9 april 1786. Red, Dunmore, *The Journale of Jean-Francois de Galaup de la Pérouse 1785-1788*, Hakluyt Society, s 55.
3. "A View of the Monuments of Easter Island", oil painting by William Hodges, ca 1776. Courtesy of National Maritim Museum, London. Red, Haun, *Inventing "Easter Island"*, 2008, s 148.
4. "L'île de Pâques", Pierre Loti, 1872, Red, E. Kjellgren, *Splendid Isolation*, 2001, s 2